

Pr. conf. dr. Constantin Oancea

**INTRODUCERE ÎN STUDIUL VECHIULUI
TESTAMENT**

SUPPORT DE CURS PENTRU ANUL I, SEMESTRUL I

2018

CUPRINS

<i>Introducere generală în Vechiului Testament (IG)</i>	5
<i>Introducere specială în cărțile Vechiului Testament (IS)</i>	50
Pentateuhul	50

PREZENTAREA STRUCTURII CURSULUI. INDICAȚII BIBLIOGRAFICE.

Planul de învățământ al programului de studii de licență „Teologie Pastorală Ortodoxă”, din cadrul Facultății de Teologie din Sibiu, prevede studierea Vechiului Testament pe durata a 3 semestre. Denumirea disciplinei diferă de al un semestru la altul, dar chestiunile discutate fac parte din același domeniu teologic – studiul Vechiului Testament.

În primul semestru denumirea disciplinei este: *Introducere în studiul Vechiului Testament*. Cursul cuprinde două module, care vor fi studiate în paralel:

1. Modulul *Introducere generală în VT (IG)*.
2. Modulul *Introducere specială în cărțile Vechiului Testament (IS)*.

IG. În acest modul sunt discutate teme referitoare la Sfânta Scriptură și la Vechiul Testament (VT) în general:

-noțiunea de Sfânta Scriptură, cuprinsul VT și ordinea cărților VT, lumea în care a apărut VT, inspirația și canonul VT, textul VT.

IS. În acest modul sunt tratate chestiuni referitoare la fiecare dintre cărțile VT în parte:
-titlul cărții, structura și cuprinsul cărții, autorul și timpul scrierii, teme teologice importante.

În cadrul primului semestru, vor fi abordate cărțile Pentateuhului și o parte din Cărțile istorice (Iosua – 4Regi). Pentru cărțile istorice se va folosi suportul de curs aferent.

Suport de curs și bibliografie

Suporturile de curs vor fi puse la dispoziția studenților prin intermediul șefului de an (sau a unei persoane desemnate în acest scop).

IG. Există un suport de curs care acoperă toate temele discutate la cursuri.

IS. Pentru *Pentateuh*, există suport de curs doar pentru unele dintre temele discutate la curs. Pentru *Cărțile istorice* există suport integral.

Acolo unde nu există suport de curs, studenții vor folosi în primul rând notițele de curs (de aceea este foarte importantă prezența la curs!).

Pentru completarea notițelor pot fi utilizate următoarelor surse bibliografice:

Bibliografie generală pentru IG

- Pr. Prof. Vladimir Prelipcean, Pr. Prof. Nicolae Neaga, *Studiul Vechiului Testament*, (EIBMBOR, 1955 sau ed. a 2-a 1985 sau ed. a 3-a, Ed. Renașterea 2003).
- Erich Zenger u.a., *Einleitung in das Alte Testament*, 8. Auflage, hg. von Christian Frevel, Kohlhammer, Stuttgart 2012
- R.E. Murphy, *Introducere și comentariu la Sfânta Scriptură*, Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș 2005
- Silviu Tatu (ed.), *Introducere în studiul Vechiului Testament. Pentateuhul și cărțile istorice*, Risoprint/Casa Cărții, Cluj-Napoca/Oradea, 2016
- *Atlas biblic*, Ed. Aquila, 2008

- *Biblica. Atlasul Bibliei*, Ed. Litera, București, 2011

Bibliografie generală pentru IS

- *Biblia sau Sfânta Scriptură*, EIBMBOR, București (edițiile 1988; 2001).
- *La Bible – Traduction œcuménique*, Ed. Du Cerf, Paris 1988 (sau edițiile următoare)
- *Septuaginta I: Geneza, Exodul, Leviticul, Numerii, Deuteronomul*, Polirom, Iași, 2004.
- *Seria Monumenta Linguae Dacoromanorum* :

<http://consilr.info.uaic.ro/~mld/monumenta/VolumeMLD/Geneza.pdf>

<http://consilr.info.uaic.ro/~mld/monumenta/VolumeMLD/Exod.pdf>

<http://consilr.info.uaic.ro/~mld/monumenta/VolumeMLD/Levitic.pdf>

<http://consilr.info.uaic.ro/~mld/monumenta/VolumeMLD/Numeri.pdf>

<http://consilr.info.uaic.ro/~mld/monumenta/VolumeMLD/Deuteronom.pdf>

http://consilr.info.uaic.ro/~mld/monumenta/VolumeMLD/Iosua_Ruth.pdf

http://consilr.info.uaic.ro/~mld/monumenta/VolumeMLD/RegumI_II.pdf

http://consilr.info.uaic.ro/~mld/monumenta/VolumeMLD/MLD_08.pdf

- Pr. Ioan Sorin Usca, *Vechiul Testament în Tâlcuirea Sfinților Părinți*, Vol. I-IX Ed. Christiana, București, 2002-
- Pr. Prof. Dr. Dumitru Abrudan, Diac. Prof. Dr. Emilian Cornițescu, *Arheologie biblică pentru facultățile de teologie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, ediția a 3-a, 2004 (pentru cartea Levitic)

Recomandări bibliografice mai detaliate se găsesc în Fișa disciplinei.

I. INTRODUCERE GENERALĂ ÎN VECHIUL TESTAMENT (IG)

DESPRE SF. SCRIPTURĂ ÎN GENERAL: NOȚIUNE; DENUMIRI; ÎMPĂRȚIREA CĂRȚILOR VT

Noțiunea de Sf. Scriptură. Cărțile Vechiului Testament.

Existența lui Dumnezeu poate fi constatată pe cale naturală, prin contemplarea creației. Creația are o raționalitate, ceea ce presupune că e opera unei ființe raționale, pe care o numim Dumnezeu. Dar fiindcă această cunoaștere nu ne e suficientă, oamenii au acces la cunoașterea supranaturală: Dumnezeu însuși s-a descoperit oamenilor, arătându-le originea și sensul existenței lor. Această descoperire poartă numele de *Revelație*. Conform învățăturii ortodoxe, Revelația creștină e cuprinsă în *Sf. Scriptură* și în *Sf. Tradiție*. Acestea sunt izvoarele și mijloacele de păstrare a Revelației dumnezeiești.

Deși este cunoscută ca o carte, Biblia este în realitate o colecție de cărți. Termenul „biblia” vine din limba greacă și înseamnă „cărți”, fiind un substantiv plural. Sf. Scriptură este colecția acelor cărți pe care Biserica le consideră drept sfinte și canonice: sfinte, fiindcă ele sunt inspirate, adică scrise sub inspirația Duhului Sfânt; canonice, fiindcă ele sunt normative pentru viața creștinilor și necesare pentru mântuire.

Biblia are un caracter polifonic și simfonic în același timp. Ea este o colecție de cărți, scrise de-a lungul unei perioade de aproximativ 1000 ani, de autori diverși, care își fac auzite glasurile sub inspirație divină. Dar actul inspirației face ca Biblia să nu fie numai polifonie, ci și simfonie: aceste cărți formează o singură carte, prin care vorbește Dumnezeu.

Cărțile Sf. Scripturi sunt în număr de 66 și se împart în cărți ale VT (39) și cărți ale NT (27).

Cărțile VT sunt:

Facere Ieșire Levitic Numeri Deuteronom	Isaia Ieremia Iezechiel Daniel	Iov Psalmii Proverbele Ecclesiastul Cântarea Cântărilor Cartea Plângerilor
Iosua Judecători Rut 1,2 Samuel (1,2 Regi) 1,2 Regi (3,4 Regi) Ezra Neemia 1,2 Cronici (Paralipomena) Eстера (Estir)	Osea Ioel Amos Obadia Iona Mihea Naum Avacum Sofonie Agheu Zaharia Maleahi	
(istorice)	(profetice)	(didactico-poetice)

Pe lângă cele 39 de cărți canonice, edițiile Biblii sinodale mai cuprind și cărți anaghinoskomena=„bune de citit” sau necanonice și suplimente necanonice. Cum au apărut acestea, vom vedea când vom discuta despre traducerea greacă a VT numită *Septuaginta*¹ și despre formarea canonului VT. Aceste cărți sunt tipărite în edițiile Biblii din BOR după cărțile canonice (și înainte de cărțile NT).

Cărți anaghinoskomena (necanonice):

Cartea Tobit
 Cartea Iudit
 Cartea Baruh
 1, 2, 3 Macabei
 Epistola lui Ieremia
 3 Ezdra
 Cartea Înțelepciunii lui Solomon
 Cartea Înțelepciunii lui Isus, fiul lui Sirah (Ecclesiasticul)

Suplimente necanonice la cărți canonice:

Cântarea celor trei tineri; Istoria Susanei; Istoria idolului Bel și a balaurului (Daniel).
 Rugăciunea regelui Manase (Cronici)
 Psalmul 151 (Psalmii);
 Visul lui Mardoheu; Decretul lui Artaxerxes și Rugăciunea lui Mardoheu și a Esterei (Estera)

NOUL TESTAMENT	
Matei	Tit
Marcu	Filimon
Luca	Evrei
Ioan	Iacov
Faptele Apostolilor	I Petru
Romani	II Petru
I Corinteni	I Ioan
II Corinteni	II Ioan
Galateni	III Ioan
Efeseni	Iuda
Filipeni	Apocalipsa
Coloseni	
I Tesaloniceni	
II Tesaloniceni	
I Timotei	
II Timotei	

Ordinea cărților în Biblia din BOR: cărțile canonice VT – cărțile anaghinoskomena VT – cărțile NT.

¹ Vom utiliza frecvent în acest curs prescurtarea LXX pentru Septuaginta.

Denumirile folosite pentru Sf. Scriptură a VT.

A) În iudaism și în epoca NT se folosea pentru aceste cărți denumirea de „*Scriptură*” sau „*Scripturi*” („Scripturi Sfinte”: 1Mac 12,9; „Scripturile”: Mt 21,42; Lc 24,27; In 5,39 ș.a.), sau „*Legea, Profeții și Psalmii*” (Lc 24,44). Prin ele se înțelegea VT, căci NT nu apăruse încă.

B) Denumirea de „*Vechiul Testament*” nu are sens decât pentru creștini, fiindcă VT există doar raportat la NT. În orice caz, adjectivul „vechi” nu înseamnă ceva învechit, anacronic, depășit pentru creștini. Când spunem Vechiul Testament înțelegem întâiul Testament (Evr 9,15).

Cuvântul „testament” provine în limbile moderne din latină (*testamentum*). În limba latină el reproduce cuvântul grecesc „*diathéké*”, care la rândul său a fost folosit de traducerea greacă a VT (Septuaginta) la traducerea cuvântului ebraic „*b^erit*” - *legământ*. Însă în limba profană a epocii, *diathéké* însemna și *testament*, în sensul de moștenire, cum se observă și în Evr 9,15-17. De aceea el a fost tradus în latină cu *testamentum* - testament, și de aici a intrat în toate limbile moderne odată cu traducerea Sf. Scripturi. Pentru prima oară întâlnim denumirile de Vechiul Testament și Noul Testament în epistolele pauline (2Cor 3,14; Evr 9,15).

C) Termenul de „*Biblie*” îl întâlnim mai târziu, în scrierile Sf. Ioan Hrisostom (ta biblia). Această denumire a Sf. Scripturi a fost tradusă în limba latină și s-a generalizat apoi în toate limbile moderne.

Împărțirea și ordinea cărților VT

a. *La evrei*. Ceea ce creștinii numesc VT, este „*Tanak*”² (Tora - Legea, Nebiim - profeții, Ketubim - scrierile) pentru evrei. Avem așadar 3 grupe de cărți în Tanak, iar ordinea lor este următoarea:

Tora (Legea)	Nebiim (Profeții)		Ketubim (Scrierile)	
Fac	<i>rișonim</i> (anteriori)	<i>acharonim</i> (posteriori)	<i>Meghillot</i>	Ps
Ieș	Ios	Is	Cant (Paști)	Iov
Lev	Jud	Ier	Rut (Cincizecime)	Prov
Num	1,2Sam	Iez	Plângeri (9 Av ³)	Dan
Deut	1,2Reg	12 mici: Os, Ioe, Am, Obad, Iona, Mih, Na, Avac, Sof, Agh, Zah, Mal	Eccl (Corturi)	Esr
			Est (Purim)	Neem
				1,2Cron

Două observații pot fi făcute aici:

-forma tripartită exprimă ordinea cronologică a preluării cărților în *canon*.⁴ Canonul cărților s-a format treptat, de-a lungul timpului: mai întâi în canon a fost Tora, la care s-au adăugat cărțile din categoria Nebiim, iar în final celelalte scrieri (Ketubim).

-ordinea aceasta exprimă și *importanța* care se acordă cărților în iudaism, care scade de la Tora la Ketubim. Tora e fundamentul religios și cultic, pe când scrierile ulterioare (Nebiim, Ketubim) sunt socotite interpretări ale Torei. Tora se citește continuu de-a lungul anului, în cadrul serviciului divin sabatic. Ea este împărțită în pericope numite „paraș”⁵. În fiecare săptămână se citește altă parașă. Sunt 54 de parașe, corespunzătoare celor 54 de săptămâni ale anului. Mai târziu în cult s-au adăugat lecturi

² Citește *Tanah*. TaNaK este un cuvânt artificial, obținut din inițialele cuvintelor Tora (Legea), Nebiim (profeții), Ketubim (scrierile) și intercalarea vocalei „a”.

³ Zi de comemorare a distrugerii Ierusalimului (de către babilonieni și, mai târziu, de către romani)

⁴ Ordinea preluării cărților în canon nu este neapărat și ordinea scrierii sau apariției propriu-zise a cărților VT.

⁵ Verbul paraș înseamnă „a separa”. De la acest termen și-au luat numele și *fariseii*, considerându-se diferiți (separați) de poporul de rând.

din profeți, socotite a fi interpretări la parașele din Tora. Pericopele acestea se numesc „haftara”. Într-un an se citesc în total 85 de haftare, 1 sau 2 într-un sabbat.

b. la creștini. În mod uzual, cărțile VT se împart în creștinism în c. istorice, didactico-poetice și profetice. Această împărțire se datorează folosirii Septuagintei (traducerea greacă a VT) în Biserica creștină a în primele secole. Or, în Septuaginta, ordinea cărților diferă de cea din Tanak.

Cărțile VT (în Septuaginta)

Facere Ieșire Levitic Numeri Deuteronom Iosua Judecători Rut 1,2 Regi (1,2 Samuel) 3,4 Regi (1,2 Regi) 1,2 Paralipomena (Cronici) 3 <i>Ezdra</i> Ezra Neemia Estir <i>Iudit</i> <i>Tobit</i> 1,2,3 <i>Macabei</i>	Psalzii Iov Proverbele Ecclesiastul Cântarea Cântărilor <i>Înțelepciunea lui Solomon</i> <i>Înțelepciunea lui Isus Sirah</i>	Osea Ioel Amos Obadia Iona Mihea Naum Avacum Sofonie Agheu Zaharia Maleahi Isaia Ieremia Plângerile lui Ier <i>Baruh</i> <i>Epistola lui Ier</i> Iezechiel Daniel
(Pentateuh+istorice)	(didactico-poetice)	(profetice)

Septuaginta începe cu cărțile istorice, continuă cu cărțile didactico-poetice și apoi cu cele profetice.

Traducerile moderne ale VT urmează una din cele două împărțiri, a Tanak-ului sau a Septuagintei.

Împărțirea textului în capitole și versete așa cum ni se prezintă astăzi în edițiile Sf. Scripturi este mult mai târzie. Punctul ei de plecare este utilizarea textelor biblice în cult. La fel ca și în iudaism, în Biserica primară existau lecturi liturgice. Încă din primele patru secole avem informații despre împărțirea textului Sf. Scripturi pentru a fi citit pe parcursul unui an în cult. Se citeau părți din Evanghelii, din Faptele Apostolilor sau Epistole din NT, dar și pericope din VT. Mai târziu textul a fost împărțit și pentru o mai ușoară orientare și trimitere la anumite locuri din Biblie. S-a recurs mai întâi la împărțirea textului în capitole. Actuala împărțire în capitole se datorează cardinalului Stefan Langton care în sec. 13 d.Hr. a împărțit în capitole textul Vulgatei (traducerea latină a VT). Împărțirea în versete a Bibliei datează din sec. 16 d.Hr.

Cum cităm din Biblie?

- Fac 24,3 trimite la cartea Facerii, capitolul 24, versetul 3.
- Num 12,2-7 trimite la cartea Numerii, capitolul 12, versetele 2 până la 7.
- Is 7,23-8,3 trimite la cartea Isaia, de la versetul 23 din capitolul 7 până la versetul 3 din capitolul 8
- Is 8 trimite la întreg capitolul 8
- Is 8,1.4 trimite la cartea Isaia, capitolul 8, versetele 1 și 4.

Importanța Vechiului Testament pentru creștini

Vechiul Testament nu trebuie văzut ca un Testament depășit, anacronic, ci ca primul Testament în raport cu al doilea – Noul Testament. Elemente fundamentale ale învățaturii creștine nu pot fi înțelese fără recursul la Vechiul Testament. De exemplu, cuvântul grecesc „Hristos”, care este traducerea ebraicului „Mesia”, provine din Vechiul Testament. Doar cel care considera că VT este Scriptură sfântă putea să aștepte venirea lui Hristos.

Dincolo de faptul că sunt chestiuni în NT care nu se înțeleg fără cunoașterea VT, importanța VT pentru creștini rezultă și considerente de natură istorică-teologică.

a. În primul rând, VT a fost Biblia lui Iisus, a apostolilor și a Bisericii primare. Pentru Iisus, autoritatea Scripturii VT este un lucru de la sine înțeles și care nu trebuie pus la îndoială (Lc 16,31). Disputele Lui cu fariseii pe marginea Legii nu se referă la autoritatea acesteia, ci la modul de interpretare a ei (Mt 5,17).

b. După Înviere și îndeosebi după Cincizecime apostolii văd într-o altă lumină cele petrecute cu Iisus. Ei recitesc Scripturile („Legea și profeții”, adică VT) cu ochi noi și înțeleg că toate erau deja scrise, prefigurate, profețite acolo. De aceea când scriu despre Iisus că este Hristosul, autorii NT nu pot să nu trimită la VT, fiindcă termenul și conceptul de „Hristos” provine din VT. Pentru ei Scripturile s-au împlinit în persoana istorică a lui Iisus.

c. Treptat scrierile NT au câștigat și ele statutul de „Sfinte Scripturi”. Inșă creștinii nu le-au așezat în locul celor vechi, ci alături de ele. Când în creștinismul primelor secole au apărut încercări de deiudaizare, Biserica le-a condamnat și respins, știind că VT este fundamentul Evangheliei lui Iisus, baza mărturisirii că Iisus este Hristosul.

d. Cel mai puternic atac împotriva VT în primele secole a venit din partea lui Marcion (sec. 2 d.H.), de care Biserica s-a dezis și a condamnat ca eretică poziția lui.

Originar din Asia Mică, Marcion s-a bucurat de influență mare în Biserica din Roma, nu în ultimul rând din motive financiare – era ceea ce azi se numește armator, proprietar de vase. Teza lui principală era opoziția dintre VT și NT, mai exact dintre Dumnezeuul VT -al răzbunării- și Dumnezeuul NT -al iubirii. „Acela e numai Dumnezeuul cel drept, dar nu bunul Iisus; acela e Creator, dar nu Mântuitor. Ii lipsește dragostea și mila. Intreg VT este o nereușită dramă înscenată de un Dumnezeu care a creat această lume cât se poate de rea, și care din această pricină nu e cu nimic mai presus decât nefericitele sale făpturi.”⁶ Dar Marcion nu s-a oprit la contestarea VT, ci nu a acceptat nici unele din scrierile NT care în opinia lui erau „prea iudaizante”. Rezultatul a fost alcătuirea unui canon biblic propriu, adică a unei Biblii marcionite, formate din 10 scrieri: Gal, 1,2 Cor, Rom, 1,2 Tes, Ef, Col, Filip, Fil și Evanghelia după Luca, fără nașterea și copilăria lui Iisus. După ruptura de Biserica mare, el și-a întemeiat împreună cu adepții săi o biserică proprie, care a rezistat până în sec. 6 d.Hr.. Marcion a avut însă și un rol pozitiv, într-o vreme în care canonul Sf. Scripturi nu era încheiat (sec. 2 d.H.), pentru că a determinat astfel Biserica să accelereze procesul de formare a canonului biblic.

e. Literatura creștină postbiblică menționează rolul normativ al Scripturii pentru viața credincioșilor. Una din apoftegemele părinților din deșertul Egiptului (vezi Pateric) spune în acest sens: „Pentru tot ce faci să ai mărturie în Sf. Scriptură.” Sfinții Părinți și scriitorii Bisericii au subliniat mereu importanța Scripturii pentru credința creștină. Astfel Fer. Augustin afirmă: „Dacă nu credem în Scripturi, nu putem fi nici creștini buni și nu ne putem mântui” (C. Faust. 26,3). Aceeași idee o întâlnim și la Fer. Ieronim: „Ignorarea Scripturii este ignorarea lui Hristos” (In Is 54,12). Sf. Grigorie de Nyssa revine în mai multe rânduri asupra ideii împărtășirii de Dumnezeu prin cuvântul biblic. Cuvintele Scripturii sunt pentru Sf. Grigorie chei pentru cer. Dumnezeu se descoperă pe Sine prin Scripturi, ca prezență vie, personală, harică. În viziunea Sfântului Efrem, Scriptura este ca o sticlă întunecată, cu găuri, aflată între realitatea divină și cea creată, o “icoană a Adevărului”.⁷ De reținut așadar că, în

⁶ După N. Neaga, „N-am venit să stric legea” - Considerații generale privitoare la însemnătatea Vechiului Testament, Sibiu, 1940, p.1.

⁷ Sf. Efrem, *Fid.* 67,8, în S. Brock, *Efrem Sirul, I. Ochiul luminos; II. Imnele despre paradis*, trad. Pr. Mircea Ielciu și diac. Ioan. I. Ică jr., Sibiu: Deisis, 1998, p. 71), p. 69.

concepția părinților și scriitorilor bisericești, Scriptura este doar un mijloc, în care se reflectă Scopul, ea e formată din cuvinte în care are loc întâlnirea cu Cuvântul Intrupat.⁸

f. De aceea poziția și însemnătatea VT și a Bibliei în general în viața creștinilor nu trebuie exagerate. Biblia însăși ne spune care sunt potențialele și limitele ei, ce poate și ce nu poate ea referitor la cunoașterea lui Iisus. Aceasta ne-o arată exemplar pericopa despre arătarea Mântuitorului celor 2 ucenici pe drumul spre Emaus (Lc 24,13-35). Iisus le interpretează acestora Scripturile din Vt care vorbeau despre El. El se interpretează pe Sine în scrierile VT (face exegeză hristologică a VT). Și totuși, nici măcar această exegeză nu îi face pe ucenici să-L recunoască. De abia la frângerea pâinii l-au cunoscut! Cu alte cuvinte, nu este suficient să faci exegeza VT pentru a-l cunoaște pe Hristos. E nevoie de întâlnirea personală cu Hristos cel Inviat, cel euharistic. Scriptura nu te duce la Hristos de la sine. De aceea în orice altar dintr-o biserică ortodoxă vom întâlni atât Scriptura cât și Euharistia. Ortodoxia nu este o confesiune bibliolatră.

⁸ Teologia ortodoxă face distincție între Adevăr, care este Dumnezeu însuși, așa cum ni s-a descoperit nouă în Hristos, și consemnarea Adevărului mântuitor în cărțile Sf. Scripturi.

LUMEA ÎN CARE A APĂRUT VECHIUL TESTAMENT

Așezarea generală a țării Sfinte. Influența ei asupra istoriei Israelului

Istoria unei țări este influențată în mare măsură de poziția ei geografică. Influența se datorează atât condițiilor naturale (sol, climă, relief etc.), cât și relațiilor geopolitice cu regiunile învecinate. Această observație e valabilă în cazul Palestinei, o țară mică și relativ săracă, a cărei importanță a rezultat din poziția ei la întâlnirea a două continente, fiind o punte de trecere între Asia și Africa.

Istoria Palestinei a fost într-o mare măsură determinată de așezarea sa în Orientul Apropiat.⁹ Intinzându-se de-a lungul mării Mediterane, această regiune s-a bucurat de condiții climatice favorabile, cu precipitații bogate în timpul iernii, spre deosebire de zonele deșertice din răsărit sau sud. Palestina face parte din teritoriul numit de istorici „semilună fertilă”. Partea de nord-est e numită Mesopotamia¹⁰, deoarece se află între cele două mari râuri, Tigru la E și Eufrat la V. În partea sudică, în continuarea semilunii, se află Egiptul. Spre sfârșitul mileniului patru asistăm la nașterea civilizației umane în Egipt și în Mesopotamia. Aici au apărut regate puternice, organizate, care au impus o administrație unificatoare populațiilor din regiune. Înflorirea lor s-a datorat în primul rând râurilor: Nilul – în Egipt, Tigru și Eufratul – în Mesopotamia. Râul a fost forța de integrare și unificare în aceste zone. El reprezenta, pe de o parte, un mijloc ieftin de transport pentru mărfuri și oameni, pe de alta o cale de irigare a terenurilor deșertice din zonă.

În Siria și Palestina nu există aceleași condiții. Aici relieful muntos și deluros nu a favorizat unificarea, ci, dimpotrivă, separarea populațiilor din zonă în mici districte. Râul Iordan a oferit condiții prielnice înflorii vieții umane. Cele mai vechi vestigii din Ierihon datează din mileniul 8 î. H. Însă irigarea nu putea fi practică intens datorită spațiilor restrânse din valea Iordanului. De aceea Siria și Palestina au fost, atât din punct de vedere politic cât și economic, doar o fâșie intermediară, o cale de acces între Mesopotamia și Egipt – marile puteri ale Orientului Antic. Ambele au căutat să controleze această fâșie pentru a avea acces la drumurile comerciale care o străbăteau și pentru a avea aici o bază strategică pentru expedițiile militare împotriva puterii adverse. Multă vreme Siria și Palestina s-au aflat de aceea sub dominație străină.

Dar pe această fâșie de pământ nu au circulat numai militari și comercianți, ci și idei. Zona a devenit un punct de întâlnire al influențelor culturale din nord și din sud, aduse de cei ce o străbăteau. Deși factorii politici și geografici au defavorizat independența și importanța politică a zonei, în urma întâlnirii dintre civilizații și a confluențelor culturale, aici au luat naștere mari valori ale omenirii, cum sunt alfabetul sau monoteismul.

Configurația generală a Țării Sfinte¹¹

Țara Sfântă se prezintă ca un teritoriu tăiat în două părți inegale, de la N la S, de către o enormă și lungă fisură. De la punctul său de plecare din N care este la 563m peste nivelul Mediteranei, această fisură coboară treptat, până ajunge în S la o adâncime de 392m sub nivelul mării. Prin această depresiune curge râul Iordan, de unde și denumirea ei de depresiunea Iordanului.

Partea vestică a Țării o constituie coasta Mării Mediterane. Partea centrală este o zonă muntoasă și deluroasă. Partea de la E de Iordan este un platou împărțit în două de râul Iarmuc:

⁹ Vezi harta 1.

¹⁰ „țara dintre râuri” (gr.)

¹¹ Vezi harta 2a.

ținutul Hauran la N și Galaad la S. Atât partea de sud cât și cea de est a țării sunt zone deșertice. În sud se află peninsula Sinai, care unește Palestina cu Egiptul. Zona muntoasă din N formează granița nordică a țării. O bună imagine despre configurația țării ne putem face din harta 2b.

Țara Sf are o formă lunguiață, desfășurându-se și lărgindu-se totodată treptat, de la N spre S. Întinderea cea mai mare pe direcția N-S este de aprox. 260 km. Lățimea pe direcția E-V variază între 37 km în partea nordică și 150 km în partea sudică.

Epoci și evenimente importante din istoria Israelului

Epoci arheologice		Evenimente în Siro-Palestina	Epoci ale istoriei Israelului		Evenimente în Israel
Epoca bronzului	2000-1550	Mișcări de populații semi-nomade în semiluna fertilă	Epoca patriarhilor și robia egipteană	1800-1250	-Migrația amoreilor din Mesopotamia înspre Canaan (începând cu 1800) -Populații semi-nomade migrează spre Egipt.
Epoca târzie a bronzului	1550-1250	-Canaan sub dominație egipteană. -Civilizația orașelor-state în Canaan.			-Migrația aramiților din Mesopotamia înspre Canaan (~1550)
Epoca fierului I	1250-1000	-Declinul civilizației canaanite. Proces de dezurbanizare și ruralizare în Canaan.			-Sfârșitul dominației egiptene în Canaan. Epocă de instabilitate politico-socială. -Ieșirea din Egipt a evreilor (~1230) -Migrații în Canaan: evreii; „popoarele mării” (filistenii)
Epoca fierului II	1000-600	-Apar monarhii naționale în Siro-Palestina: Aram, Amon, Moab, Israel, Iuda -Crește influența asiriană (politică, culturală)	Perioada semințiilor	1200-1000	Epoca judecătorilor.
			Perioada regalității. -Regatul unic (1000-927) -Regatul de Nord - „Israel” (927-722) Regatul de Sud - „Iuda” (927-587)	1000-587	-Saul (~1030-1010). David (1007-967). Solomon (967-927). Schisma din 927 și formarea celor două regate. -Expansiunea imperiului asirian (din sec. 9). Căderea Samariei (722). R. Israel e integrat în imp. asirian. Iuda devine stat vasal al imp. asirian (733-622) -Asirienii sunt învinși de babilonieni (605). Iuda devine stat vasal babilonian (605-587). -Nabucodonosor cucerește Ierusalimul (587)
Epoca fierului III	600-500		Epoca stăpânirilor străine	587-324 d.H.	
			Babiloniană	587-538	Iuda devine provincie babiloniană.

Epoca persană	538-333	Iudeea este provincie a imperiului persan și se bucură de autonomie administrativă și religioasă.	persană	538-332	-Cirus permite întoarcerea evreilor din exil, înființarea provinciei Iudeea și reconstruirea templului (538). -Reconstruirea templului (520-515). -Reorganizarea națională sub Neemia și Ezra. Pro-mulgarea Torei (400).
Epoca elenistică	333-63	Cultura elenistică se extinde în tot bazinul mediteranean.	macedoniană	332-300	Alexandru c.M. cucerește Iudeea (332)
			Ptolemeică	300-198	
			Seleucidă	198-164	-Persecuția iudaismului sub Antioh IV. Revolta macabeilor (167). -recunoașterea independenței statului macabeu (142)
			Statul macabeu (hasmoneu)	142-63	-Simon rege și arhiereu. Apariția grupărilor religioase (farisei, saducei, esenieni etc.)
Epoca romană	63 î.H.-324 d.H.		Stăpânirea romană.	63-324 d.H.	-Romanii cuceresc Iudeea (63 î.H.). -Lupte interne în dinastia hasmoneană. -Dinastia irodiană și guvernare romană prin procurori (37 î.H.-70 d.H.) -Războiul iudaic împotriva romanilor (66 d.H.-70 d.H.). Dărâmarea Ierusalimului (70 d.H.) -Revolta lui Bar Kochba (132-135 d.H.)

Epoci ale istoriei Israelului

Considerații preliminare. (1) Istoria Israelului în perioada biblică se extinde din epoca târzie a bronzului până în epoca romană. Izvorul ei principal îl constituie cărțile Sfintei Scripturi, la care se adaugă izvoarele extrabiblice (literare și arheologice). (2) Uneori datele biblice nu sunt în acord cu informațiile oferite de izvoarele extrabiblice. Faptul, mult speculat de atei, nu trebuie să îl contrarieze pe omul credincios. Autorii biblici nu sunt interesați de o reconstrucție cât mai fidelă a evenimentelor, de genul „reportajelor de la fața locului”. Cărțile Vechiului Testament oferă o istorie teologică a poporului Israel: o istorie a mântuirii („Heilsgeschichte”), a implicării lui Dumnezeu în viața umană, de la crearea lumii până la sfârșitul ei. De pildă, ieșirea din robia egipteană este un eveniment insignifiant pentru istoria Orientului Antic. Dar acest eveniment mărunț, nementionat de nicio scriere în afara Bibliei, este de o importanță copleșitoare pentru credință: exodul devine prototipul intervenției izbăvitoare a lui Dumnezeu în viața umană și prefigurare a mântuirii săvârșite de Hristos, care ne-a scos din robia păcatului. (3) Cronologia evenimentelor nu e unitară între istoricii moderni datorită insuficienței izvoarelor sau a interpretării lor diferite. Dacă pentru perioada regalității există surse extrabiblice clare în legătură cu istoria Israelului, nu același lucru se poate spune despre începuturi (perioada patriarhilor, a exilului și rătăcirii în deșert, a cuceririi Canaanului

și a judecătorilor, începutul regalității). În general, exactitatea anilor sporește cu cât evenimentele relatate sunt mai aproape de noi.

Perioadele istoriei Israelului. Privită în contextul istoriei Orientului Antic, istoria Israelului poate fi urmărită în: perioada târzie a bronzului (1550-1250 î.H.); perioada fierului (1250-520 î.H.); perioada persană (520-332 î.H.); perioada elenistică (330-30 î.H.) și perioada romană (30 î.H.-324 d.H.). Considerată individual, istoria Israelului poate fi împărțită în:

- I. preistoria și istoria timpurie a Israelului (aprox. 1600-1000 î.H.);
- II. perioada regalității (aprox. 1000-587 î.H.);
- III. perioada stăpânirile străine (587 î.H.-70 d.H.).

I. Preistoria și istoria timpurie a Israelului. (1) *Perioada patriarhilor.* Perioada originilor unui popor este greu de reconstruit. Ca mai toate popoarele, Israel a păstrat vie amintirea începuturilor sale prin tradiții – la început orale, transmise din generație în generație, iar mai târziu consemnate și reinterpretate din perspectivă teologică. Strămoșii poporului Israel au fost patriarhii: Avraam, Isaac și Iacob. Nu avem izvoare extrabiblice referitoare la ei. Totuși, izvoarele mesopotamiene și egiptene din epoca bronzului târziu conțin informații care se suprapun cu relatările biblice despre patriarhi. Autorii biblici îi consideră pe patriarhi (Avraam, Isaac și Iacob) strămoșii lui Israel și părinții spirituali ai poporului, întrucât au fost primii adoratori ai Domnului. Semiluna fertilă era străbătută permanent de populații seminomade care alternau perioade de migrație cu perioade sedentare, fiind așadar păstori și agricultori. Istoria Vechiului Orient cunoaște două valuri migratoare mai importante în această epocă: al amoreilor (sec. 19-17 î.Hr.) și al arameilor (sec. 15-14 î.Hr.), care au plecat din Mesopotamia, stabilindu-se în Siro-Palestina, dar ajungând și în Egipt. Printre aceste triburi vor fi fost și patriarhii biblici, care au plecat din Mesopotamia (Ur și Haran) și s-au stabilit pentru început în Canaan. Urmașii lor au coborât în Egipt, cum se știe că făceau nomazii vremii. Documente epigrafice și imagini egiptene prezintă nomazi veniți în căutare de hrană în Egipt, unde adesea se angajau sau erau luați ca scalvi pentru a construi și fortifica orașelor de graniță din delta Nilului.¹²

(2) *Ieșirea din robia egipteană.* Grupele de semiți, ajunși sclavi și supuși la munci grele, au reușit să fugă din Egipt sub conducerea lui Moise. Ajunși în peninsula Sinai, ei au primit Legea și au încheiat un legământ cu Domnul, Dumnezeu care i-a scos din robie. Aceste două evenimente majore – ieșirea din Egipt și încheierea legământului – au fost socotite de autorii biblici ca pilonii pe care s-a zidit și consolidat poporul Israel. Izvoarele egiptene confirmă faptul că populații nomade din nord erau folosite în fortificarea unor orașe din delta Nilului, din pricina amenințării hittite și a „popoarelor mării”. Sfârșitul epocii bronzului a însemnat o perioadă de declin pentru Egipt, care n-a mai putut să țină sub control militar și administrativ Canaanul. Contextul a permis mișcări de populații altădată controlate strict. Astfel, ieșirea evreilor din Egipt s-a petrecut în timpul faraonului Ramses II sau a urmașului său, Merenptah, în jurul anului 1230 î.H.

(3) *Ocuparea țării și perioada semințiilor.* Intrarea în Canaan e prezentată în cartea Iosua ca o campanie de cucerire a țării. Cercetătorii moderni consideră că așezarea israeliților în țară s-a făcut prin infiltrare pașnică, colonizare treptată a țării și cuceriri militare. Grupurile de evrei veniți din Egipt s-au alăturat altor grupuri de localnici semi-nomazi, alături de care au luptat pentru câștigarea unui habitat. Aceste grupuri, unite prin credința că Domnul le-a dat izbânda asupra dușmanilor și le-a dăruit țara, au format poporul Israel. Ei au locuit mai întâi în interiorul țării, în zonele muntoase centrale, pentru ca ulterior să populeze orașele canaanite. Săpăturile arheologice au scos în evidență o colonizare a zonei centrale a țării în această perioadă. Între 1200-1030 î.Hr. țara era locuită de seminții, fiecare cu autonomie, dar care se puteau alia în cazul amenințării popoarelor înconjurătoare. Perioada aceasta e numită perioada

¹² Vezi imaginea 1.

judecătorilor, după personajele harismatice care conduceau semințiile în perioadele de război.¹³

II. Perioada regalității. Îndeosebi amenințarea militară a popoarelor vecine (filistenii, amoniții) îi va face pe israeliți să resimtă nevoia unirii semințiilor într-un regat. Filistenii au sosit în Canaan pe mare, din Creta și insulele Mării Egee („popoarele mării”).¹⁴ Erau superiori din punct de vedere militar evreilor, cunoscând prelucrarea fierului – ceea ce le permitea utilizarea unor arme mai eficiente –, și foloseau, ca și egiptenii, carele de luptă.

(1) *Regatul unic.*¹⁵ În jurul anului 1030 î.H. (dată incertă), israeliții l-au ales rege pe Saul, dar un regat unic organizat a existat începând cu David (aprox. 1007-967). El și-a stabilit capitala la Ierusalim. Adevărata unificare a semințiilor din stat a realizat-o printr-o măsură de politică religioasă: aducerea chivotului sfânt – simbolul unității religioase a semințiilor israelite – în Ierusalim. În timpul lui David regatul s-a extins, exercitând control politic și asupra statelor vecine, iar Solomon (967-927) a consolidat regatul în interior, prin organizarea administrației și armatei. Sub domnia sa Ierusalimul s-a extins prin construcții noi, între care cea mai importantă a fost Templul. Relațiile sale externe au permis dezvoltarea comerțului și înflorirea economică a statului.

(2) *Cele două regate.*¹⁶ După moartea lui Solomon au apărut neînțelegeri între semințiile din nord și cele din sud. Astfel, în 927 î.Hr., regatul unic s-a destrămat în două regate: Israel și Iuda. În Iuda, regii care s-au succedat la tron au fost toți din dinastia davidică. În Israel au existat mai multe dinastii, schimbate prin uzurpări de tron. În sec 9-8 î.H. imperiul neoasirian a supus majoritatea statelor naționale din Siro-Palestina.¹⁷ Regatul Israel a sfârșit în 722 î.H., când capitala Samaria a fost cucerită de asirieni. În fața amenințării, o parte din locuitori se refugiază în regatul de Sud, Iuda, însă majoritatea locuitorilor din Israel au fost deportați în Mesopotamia. Regatul Iuda a rezistat până în 587 î.H., când Ierusalimul a fost distrus de regele babilonian Nabucodonosor. O mare parte din populație a fost dusă în exil, iar alții s-au refugiat în Egipt.

III. Perioada stăpânirilor străine. Exilul *babilonian* a durat aproape 50 de ani. Regatul babilonian a fost cucerit de *perși*.¹⁸ În anul 538 î.H., regele persan Cyrus a permis întoarcerea exilaților în patria lor și formarea provinciei persane Iudeea, având autonomie politică și religioasă.¹⁹ Noua comunitate iudaică (majoritatea erau din seminția lui Iuda) și-a rezidit Templul (515 î.H.). Era o comunitate religioasă fundamentată pe Tora (Pentateuh). În 332 î.H. Alexandru cel Mare a cucerit Palestina, dar a menținut libertatea religioasă dată de perși iudeilor.²⁰ Odată cu cuceririle sale, cultura elenistică se infiltrează și în Iudeea. Se construiesc edificii noi, în arhitectură elenistică: palate, clădiri civile, stadioane. Iudeii din Palestina nu au acceptat ușor noul curent cultural, pe care îl vedeau ca o amenințare a identității lor religioase-naționale. Lucrurile au stat diferit cu iudeii din diaspora. Majoritatea lor trăiau în Alexandria, în Egipt. Numărul lor era mai mare decât al celor care trăiau în Palestina. Pentru ei, acceptarea culturii elenistice era firească, și au căutat să o îmbine cu propria tradiție religioasă. Astfel, Tora a fost tradusă în limba greacă în Alexandria, pentru evreii care trăiau aici. După moartea lui Alexandru, Iudeea a fost mai întâi provincie *ptolemeică* (300-198 î.H.) și apoi *seleucidă* (198-164 î.H.). Când regele seleucid (sirian) Antioh IV Epifanes a încercat să impună cu forța

¹³ Vezi harta 4.

¹⁴ Vezi harta 3 și imaginile 2, 3 și 4. Soldații popoarelor mării se disting prin coiful cu pene, întâlnit și în reprezentările despre războiul troian pe vase ceramice grecești.

¹⁵ Vezi harta 5a.

¹⁶ Vezi harta 5b.

¹⁷ Vezi harta 6.

¹⁸ Vezi harta 8.

¹⁹ Vezi harta 9.

²⁰ Vezi harta 10.

elenismul în Iudeea și să interzică religia iudaică prin persecuții, evreii s-au răsculat, sub conducerea macabeilor.²¹ S-a format un stat iudeu independent, statul macabeu/hasmoneu (164 î.H.). Statul hasmoneu a fost tulburat de lupte pentru conducere în cadrul familiei conducătoare. O altă măsură care a avut urmări a fost auto-intitularea lui Simon Macabeul ca rege și arhiereu – o măsură considerată de mulți contemporani fără suport în tradiție, prin care puterea religioasă era asimilată de cea politică. Ca reacție la ea, s-au format partide religioase favorabile (saducheii) și opozante (fariseii). Alți iudei protestează prin retragerea din viața social-religioasă, colonizând zone de lângă Marea Moartă. Ei au fost numiți esenieni.

Statul hasmoneu a fost ultimul stat independent al evreilor până în sec. 20. El a avut o existență scurtă. Pe fondul luptelor pentru tron între hasmonei, în anul 63 î.Hr. generalul roman Pompei a cucerit Ierusalimul și Iudeea a ajuns provincie *romană*.

În epoca romană, Palestina este împărțită în mai multe provincii. Trei provincii erau mari: Galileea, Samaria și Iudeea – la V de Iordan. La acestea se adăuga și Perea, la E de Iordan. O provincie mai mică era Decapole, o confederație de zece orașe, de unde și numele ei. La N și E de M Galileei mai existau Iturea, Gaulanitis, Batanea, Trahonitis și Auranitis.²² Țara a fost guvernată de dinastia irodiană, vasală Romei, iar apoi administrată de procuratori romani (din 6 d.Hr.). Chestiunile de drept iudaic se bucurau de autonomie, fiind lăsate pe seama marelui sinedriu (sanhedrin). Viața religioasă a gravitat în jurul Torei și a Templului, amplu renovat de Irod cel Mare.

În sec. 1 d.Hr. iudaismul era scindat, printre fracțiuni enumerându-se fariseii, saducheii, esenienii, zeloții și, mai târziu, creștinii. Opoziția față de romani, a cunoscut forme pasive (fariseii) și active (zeloții), pentru a culmina cu războiul iudaic, declanșat în anul 66 d.Hr. În urma răzvrătirii iudeilor (66-70 d.Hr), romanii au expulzat definitiv iudeii din Ierusalim și au distrus Templul. O ultimă revoltă a iudeilor împotriva romanilor, între anii 132 și 135 d.Hr. (condusă de Bar Kochba - „fiul stelei”) a fost înăbușită. Iudaismul palestinian s-a regrupat în Iabne și apoi în Galileea, dar majoritatea iudeilor au locuit în continuare în diaspora, în Babilon, Egipt și țările mediteraneene. Din necesitatea de a adapta Tora la noile condiții de existență în diaspora, evreii au dezvoltat un sistem de interpretări pe marginea Legii. Culegerea, selectarea și consemnarea acestor interpretări a dus la formarea Talmudului, existând două variante: cel babilonian (redactat de comunitatea iudaică din Babilonia) și cel palestinian (redactat în Palestina).²³

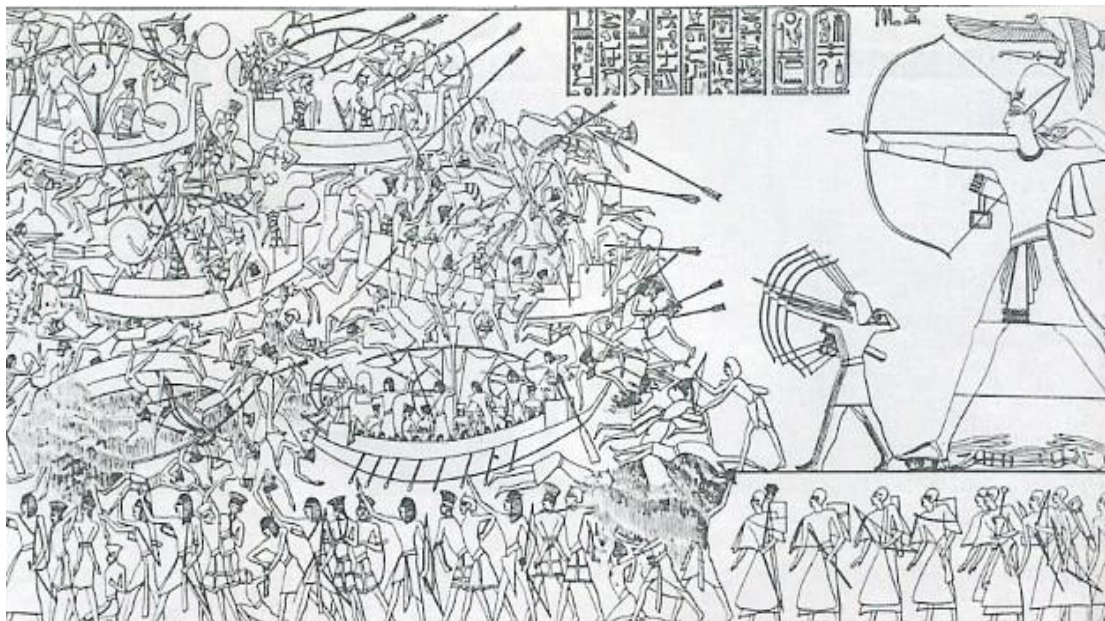

²¹ „Macab“ („ciocan“) a fost numele dat lui Iuda de către conașionalii săi pentru victoriile reputele împotriva seleucizilor.

²² Vezi harta 11.

²³ Talmudul babilonian îl depășește prin extindere și importanță pe cel palestinian.

Imaginea 1. Semiți în Egipt. Se observă diferența rasială și vestimentară între semiți și egipteni (cei 2 bărbați în primul registru, dreapta)

Imaginea 2. Egiptenii înfruntând popoarele mării (filistenii).

Imaginile 3 și 4. Filistenii.

Anexă: Hărți referitoare la istoria Israelului

Harta 1. „Semiluna fertilă” (zona delimitată cu galben pe hartă).

Palestine

Physical geography

Palestine may be divided into four zones from west to east.

The Coastal Zone is narrow in the north, widening into the Plain of Acco, and south of the Carmel Range it broadens into the Coastal Plain.

The Central Mountain Range continues the Lebanon and Galilean mountains into the central mountains south of the Valley of Jezreel (the Plain of Esdraelon) which are broken by broad open valleys, and further south in the more forbidding mountains of Judea by narrower valleys, finally melding into the steppes of the Negeb.

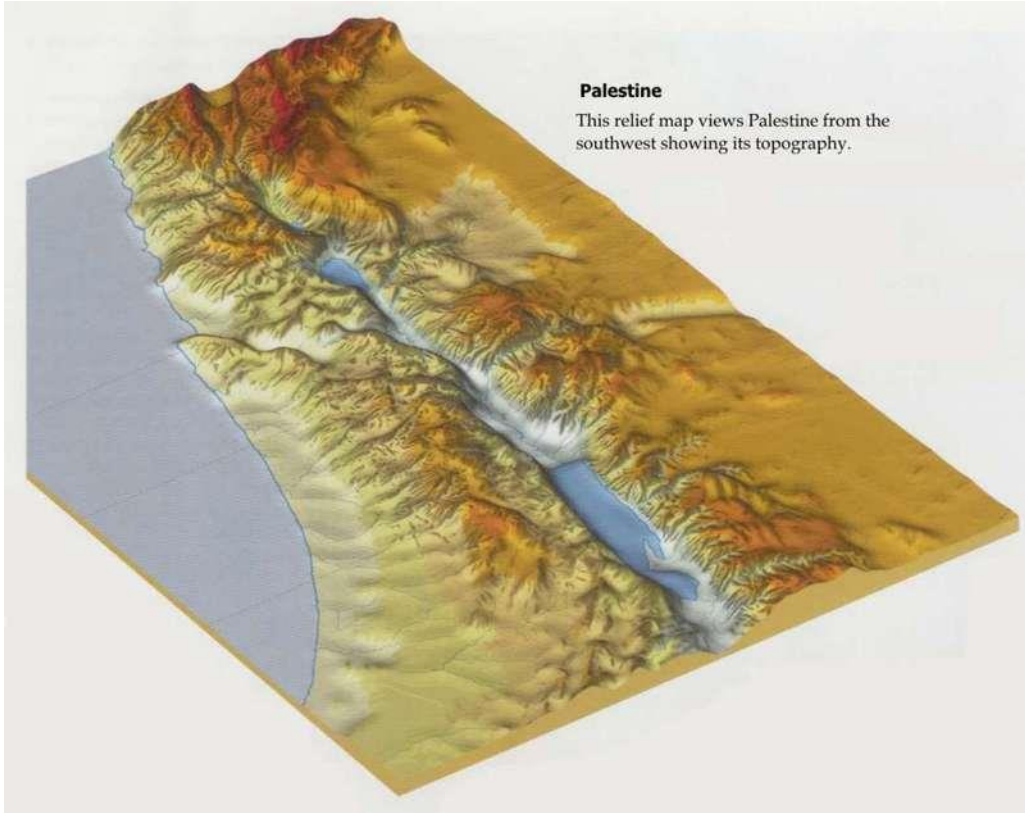
The Jordan Valley, a part of the Great Rift Valley which extends from Turkey to Central Africa, is dominated by the Upper Jordan River which rises in the foothills of Mount Hermon to flow through Lake Huleh to the Sea of Galilee, and continues as the Lower Jordan River to the Dead Sea. South of the Dead Sea it becomes the Arabah Valley, which extends to the Gulf of Aqaba.

The Transjordan Plateau is called Hauran in the north, the Central Highlands south of the Yarmuk River, and Southern Highlands south of the Dead Sea. To the east of the mountains lies the Syrian desert.

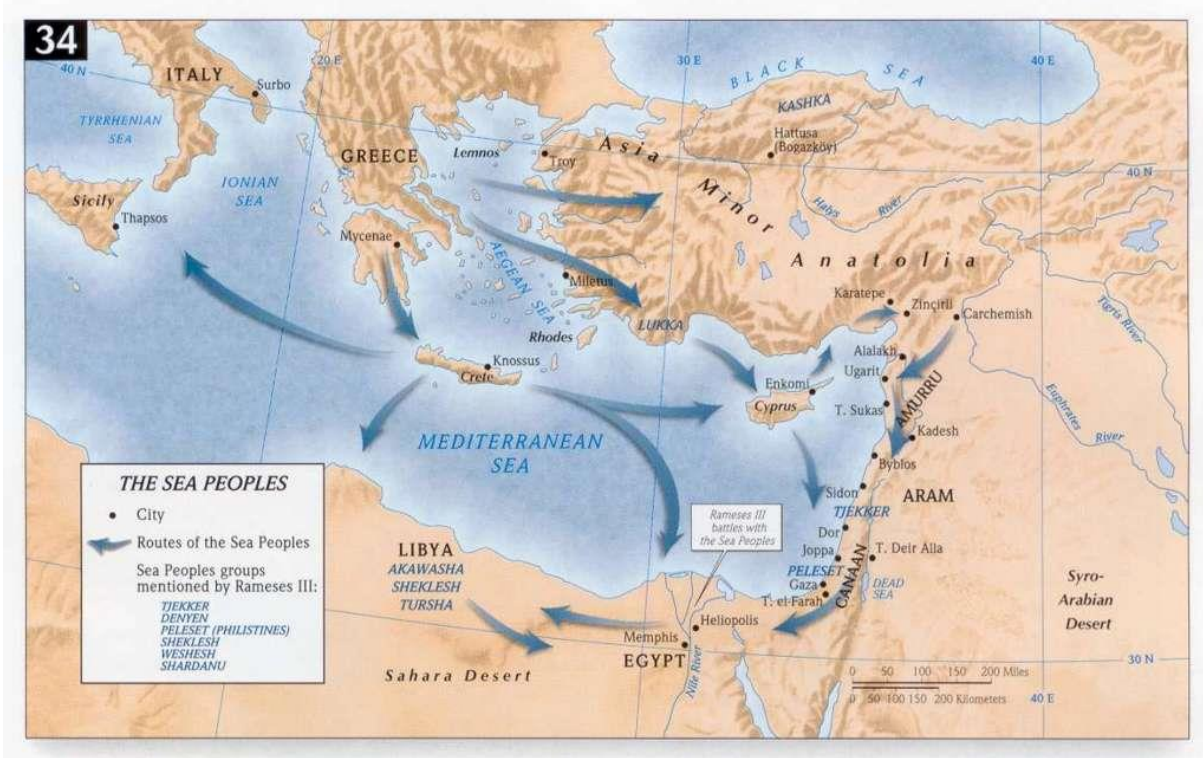
Finally, a striking characteristic of the land is the series of transverse valleys from the Central Mountain Range to the Mediterranean and to the Jordan River from both the Central Mountain Range and the Transjordan Plateau.

Harta 2a. Configurația Palestinei. Formele de relief sunt evidențiate prin culori diferite.

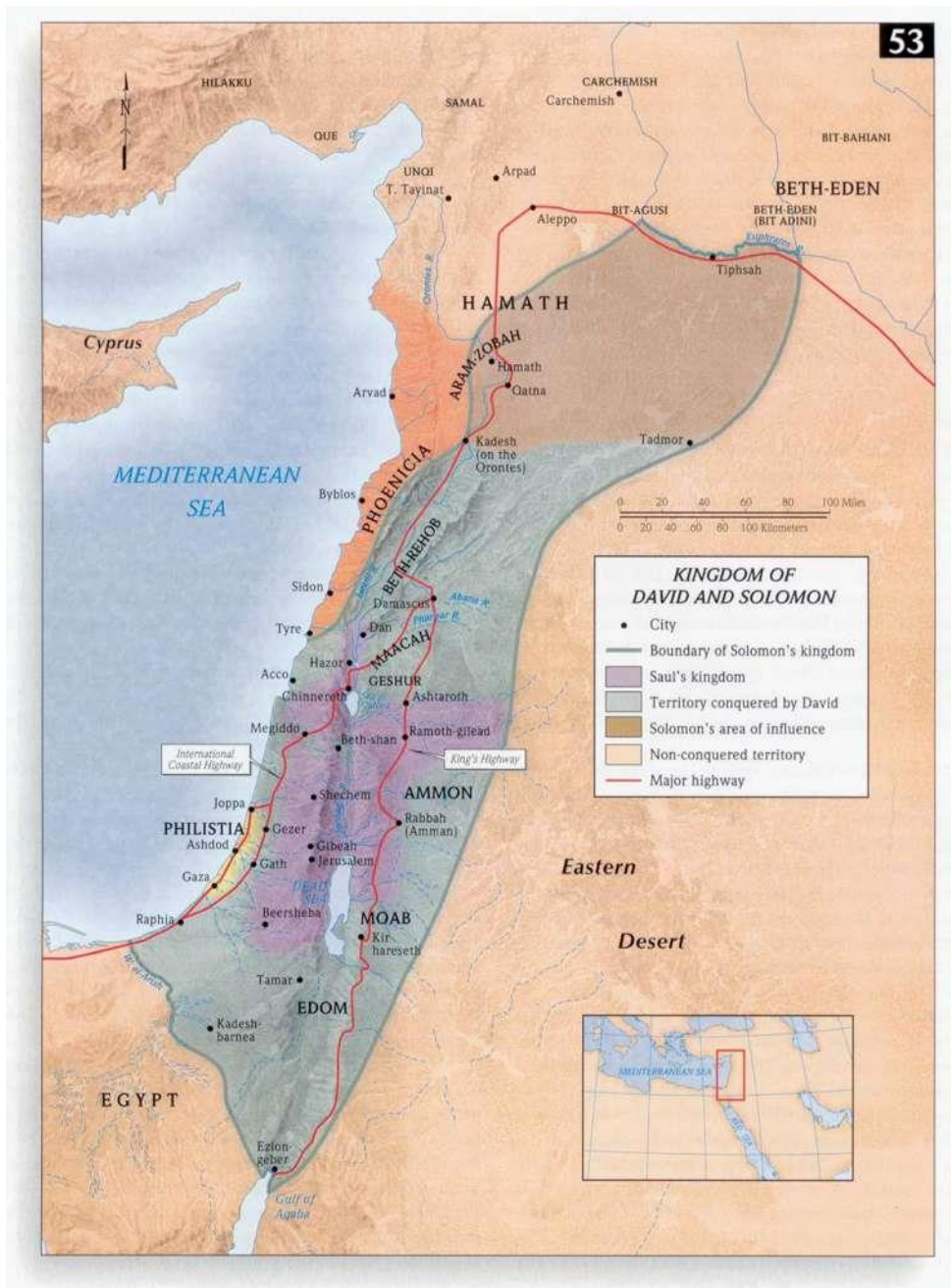
Harta 2b. Relieful Palestinei.

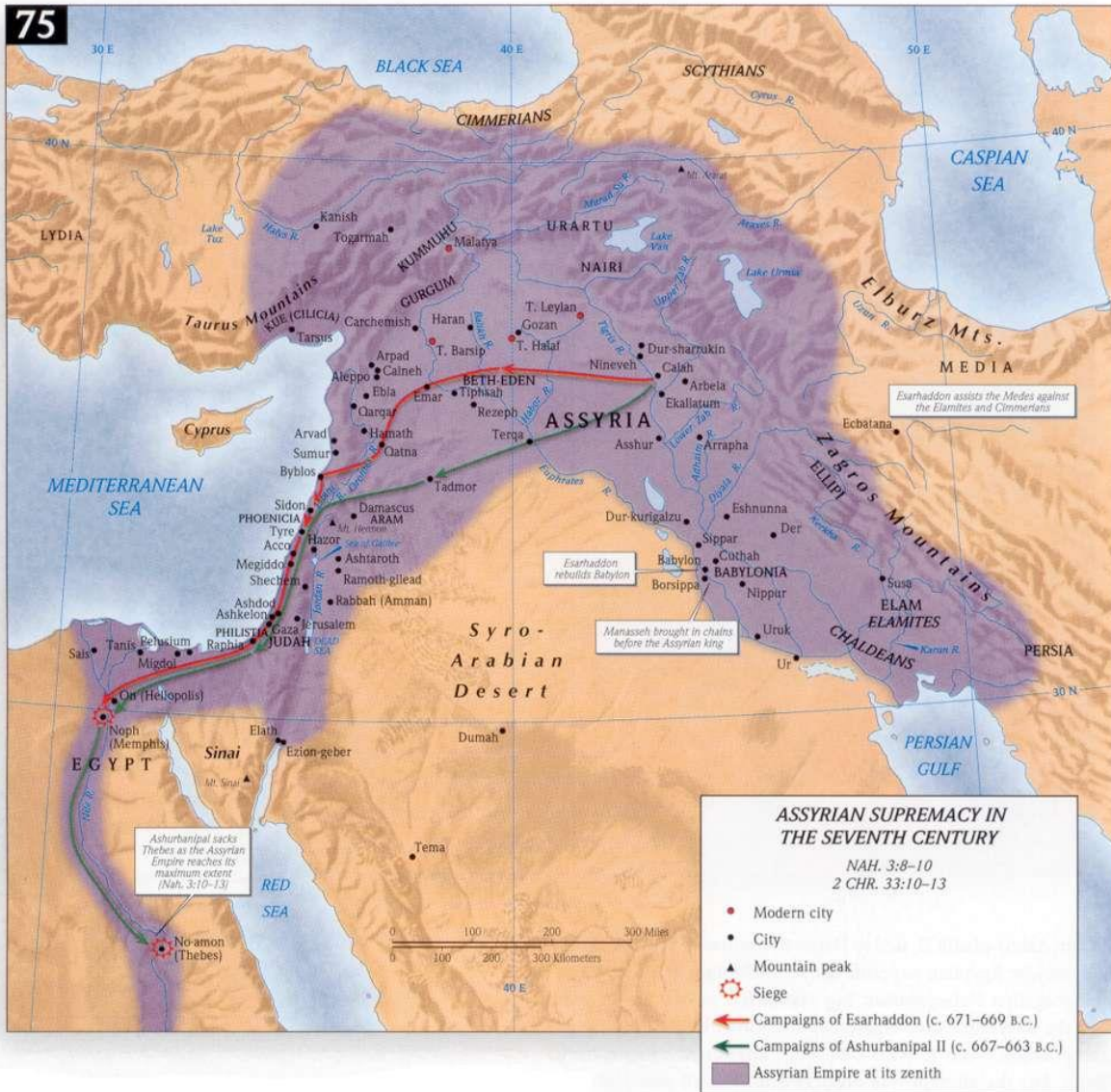
Harta 3. Invazia popoarelor mării din insulele mării Egee.

Harta 4. Israel în perioada semințiilor (a judecătorilor).

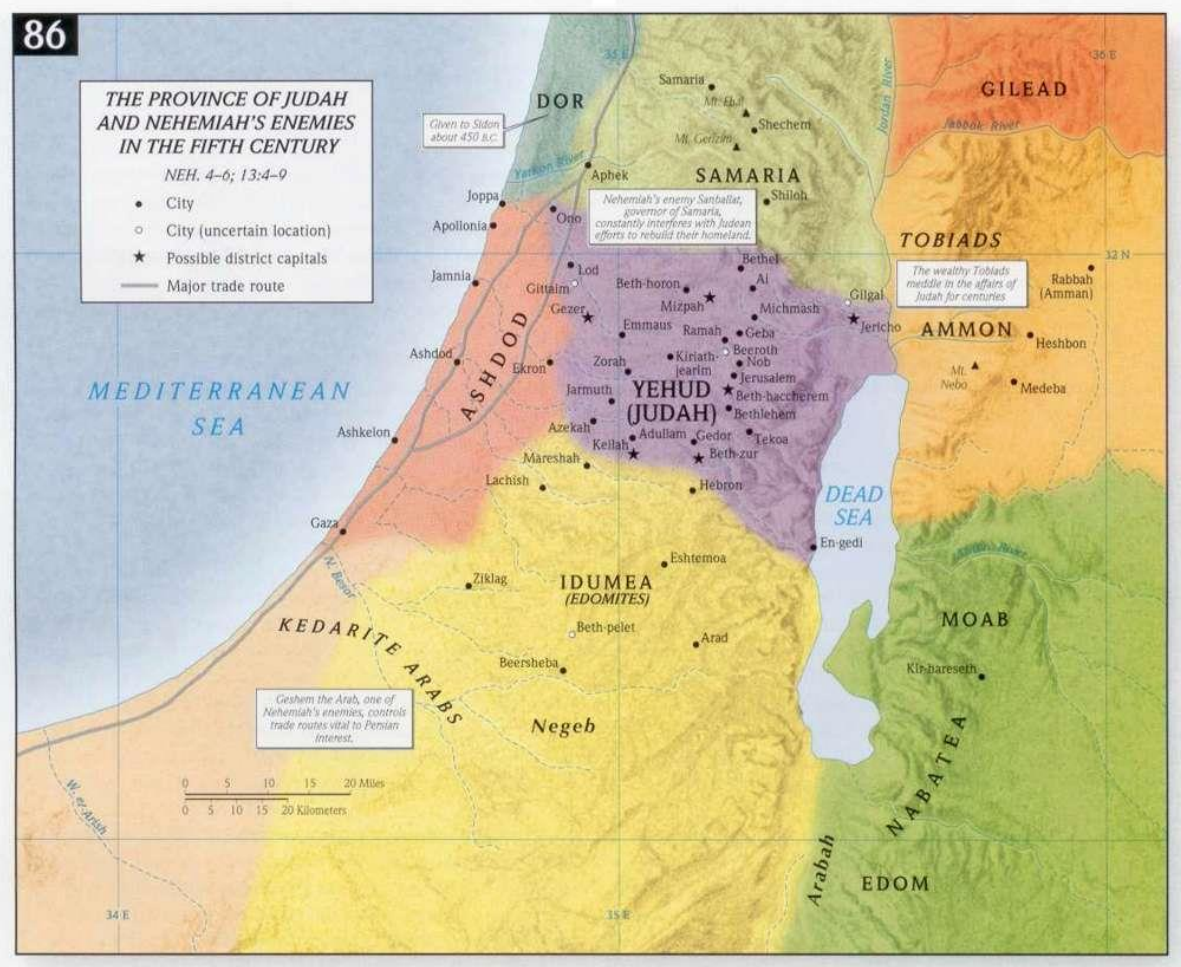
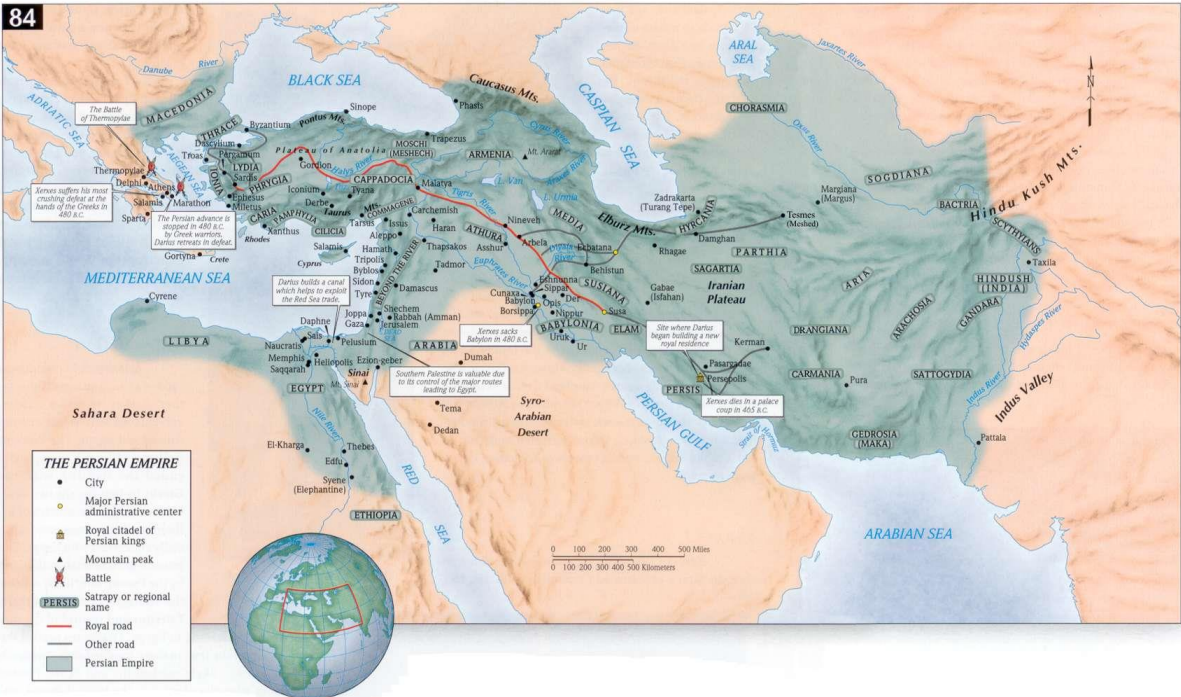
Harta 5a. Regatul unit (în timpul lui David și Solomon)

Harta 6. Imperiul asirian.

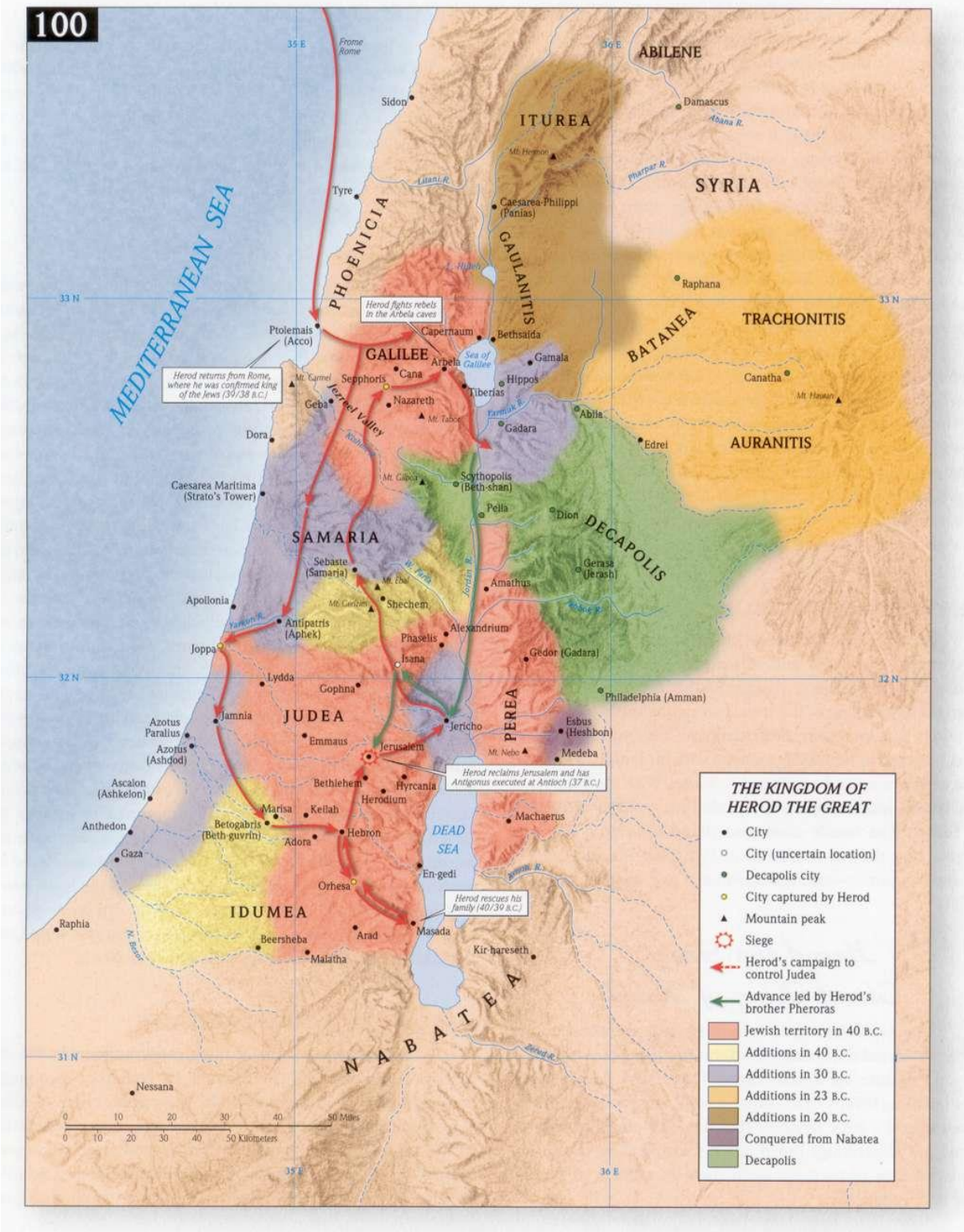
Harta 7. Imperiul babilonian.

Hărțile 8 și 9. Imperiul persan și provincia Iehud (Iudeea).

Harta 10. Imperiul lui Alexandru cel Mare

Harta 11. Palestina în timpul romanilor.

INSPIRAȚIA VECHIULUI TESTAMENT

Sf. Scriptură nu este o carte ca oricare alta. A fost cea mai citită operă în istoria omenirii. Ce anume a făcut ca ea să fie atât de răsfoită, încât probabil și astăzi e cea mai citită carte? A existat mereu convingerea că Biblia nu conține doar cuvintele oamenilor, ci ea este „cuvântul lui Dumnezeu”. *Această concepție, prin care se afirmă că Biblia a fost scrisă sub însuflarea lui Dumnezeu, se numește inspirație biblică.* Termenul de origine latină „inspirație” (suflare în ...) descrie în limbajul imaginii acțiunea suflării divine asupra sau în interiorul autorilor umani ai cărților biblice. Biblia e inspirată fiindcă în cuvintele ei „respiră” Duhul Sfânt. De aceea numim Biblia nu doar Scriptură, ci Sfântă Scriptură. Ea este sfântă fiindcă e inspirată de Duhul Sfânt.

În continuare vom urmări istoria învățaturii despre inspirație, începând cu primele sale articulații conceptuale, trecând prin schimbarea adusă de iluminism, pentru ca în final să vedem cum este privită inspirația biblică în epoca modernă.

Concepția despre inspirație în VT. Din punct de vedere etimologic, termenul „inspirație” este nouotestamentar (2Tim 3,16). Așadar, nu îl vom întâlni în VT. Însă ideea că Scripturile redau cuvântul lui Dumnezeu este frecventă în cărțile VT

a. În cărțile profetice se folosește în introducerea unei cuvântări profetice expresia **כֹּה אָמַר יְהוָה** – „așa spune Domnul:...”²⁴ –, după care profetul rostește cuvântarea propriu-zisă.²⁵ Prin această formulă profetul vrea să arate că nu îi aparțin cuvintele rostite. El se concepe doar ca un mesager al Domnului – autorul real al cuvintelor. Desigur, trebuie observat că aici nu e vorba de inspirație propriu-zisă, dacă prin inspirație înțelegem intervenția lui Dumnezeu asupra celui care *scrie*, fiindcă, în cele mai multe cazuri, profetul nu urmează să scrie ci să propovăduiască cuvintele Domnului. Mai potrivit ar trebui să vorbim de revelația (descoperirea) lui Dumnezeu făcută profetului în aceste situații.

Mai apropiat de sensul inspirației ca însuflare a celui care scrie este episodul din cartea Ieremia, unde profetul primește de la Domnul îndemnul de a scrie într-o carte cuvintele Sale (36,2.28),²⁶ iar Ieremia i le dictează ucenicul său, Baruh (36,4.32)²⁷.

b. Îndemnuri de a scrie cuvintele Domnului apar și în Pentateuh, de pildă la încheierea legământului la Sinai (Ieș 24,4; 34,27). Moise trebuie să scrie cuvintele Legii pentru Israel, fiindcă ele sunt actul pe baza căruia se încheie legământul între Dumnezeu și popor. Pe tărâm juridic, documentele scrise sunt mai sigure decât mărturia verbală („verba volant, scripta manet”).

Cazul extrem, unde nici nu s-ar mai pune problema inspirației sau am putea spune că ea e totală fiindcă nu există agent uman, îl reprezintă afirmația că Dumnezeu însuși a scris Tablele Legii (Ieș 24,12; 31,18).

²⁴ În germană „Botenformel“ – formulare de mesager. Această formulare era folosită în antichitate de solii care transmiteau un mesaj al lui X către Y. Aflat în fața lui Y, solul începea cu formula „așa spune X:...” după care reda discursul lui X.

²⁵ Altă formulă introductivă (sau finală) similară: **נְאֻם יְהוָה** - „sentință (cuvânt) a Domnului”, Frecvent apar menționări ca **לְאָמַר ... אֵל** - „fost-a cuvântul Domnului către X:...”.

²⁶ „Ja un alt sul și scrie pe el toate cuvintele din primul sul, pe care l-a ars Ioiachim, regele Iudei.”

²⁷ „Așadar Ieremia a luat alt sul și l-a dat lui Baruh, fiul lui Neriah, scribul; și acesta a scris pe sul după dictarea lui Ieremia, toate cuvintele de pe primul sul...”.

În concluzie, chiar dacă cuvântul „inspirație” nu apare în VT, concepția e prezentă. Există o conștiință a inspirației proprii în VT.

Inspirația Scripturii în iudaismul precreștin. Înainte de apariția scrierilor NT, concepția despre inspirația VT era mărturisită și în iudaism, însă existau diferențe asupra felului în care era conceput actul inspirației. În iudaismul elenistic se lăsa puțin loc omului în actul inspirației. Potrivit lui Filon din Alexandria, autorii cărților sfinte s-au aflat în stare inconștientă, în extaz în momentul în care au scris. Dumnezeu i-a folosit ca instrumente pasive. În iudaismul palestinian se afirma că Dumnezeu este autorul Scripturii, fără să se nege însă participarea autorului uman, cu individualitatea sa, la actul scrierii.

Concepția despre inspirație în Scrierile Noului Testament. În epoca Mântuitorului, ideea că scrierile VT sunt inspirate era comună. În Evanghelii ideea inspirației se subînțelege, fără să fie afirmată în mod explicit (Mt 22,43 și mai clar Mt 22,31-32).²⁸ Însă „locurile clasice” pentru învățătura despre inspirația Sf. Scripturi sunt 2Tim 3,16 și 2Petr 1,21.

a. Textul din **2Tim 3,16** conține prima și singura utilizare în Biblie a termenului de „inspirație” a Sfintei Scripturi.

„Toată Scriptura este *inspirată de Dumnezeu* (θεόπνευστος – theopneustos²⁹) și de folos spre învățătura, spre mustrare, spre îndreptare, spre înțeleptirea cea într-o dreptate...”

De remarcat că în momentul când este făcută această afirmație nu exista colecția cărților neotestamentare. În perioada respectivă apăruseră doar câteva dintre scrierile NT.³⁰ Prin „Scriptură” aici se indică de fapt Vechiul Testament³¹, pe care Timotei îl cunoaște din copilărie, ca orice bun iudeu (3,15).

b. Celălalt text important pentru învățătura despre inspirația Sf. Scripturi este **2Petr 1,21**.

„Căci niciodată o profeție nu s-a făcut din voia omului, ci oameni purtați de Duhul Sfânt au grăit de la Dumnezeu”.

Și în această epistolă pare a fi vorba de inspirația Vechiului Testament. Autorul afirmă că nici o profeție din Scriptură nu a fost produsă de oameni. Sensul cuvântului profeție aici însă trebuie să fie mai larg, înțeles ca „afirmație” din Scriptură.

Deasemenea, autorul face aceste comentarii pe marginea unui episod neotestamentar - „Schimbarea la față”-, de unde putem trage concluzia că, în viziunea sa, tradițiile evanghelice – scrise sau nescrise – și scrierile Bisericii creștine au cel puțin aceeași autoritate ca și Scriptura VT.³²

În concluzie, în epoca Mântuitorului exista credința că Scripturile VT sunt inspirate. Acest lucru este afirmat concret în 2Tim 3,16 și 2Petr 1,21, unde inspirația este extinsă și asupra scrierilor Noului Testament existente.

²⁸ Mt 22,43: În disputele cu fariseii, Mântuitorul citează Ps 109,1 („Zis-a Domnul Domnului Meu...”), afirmând că David s-a aflat sub influența Duhului (ἐν πνεύματι) când a rostit aceste cuvinte.

Mt 22,31-32: în același context, înainte de a cita din Ieș 3,6, Iisus îi întreabă: „N-ai citit ce s-a rostit vouă de Dumnezeu...?” Aici apare atât ideea de revelație (ceea ce a rostit Dumnezeu lui Moise) cât și cea de inspirație (ceea ce a fost revelat poate fi citit fiindcă a fost scris).

²⁹ Cuvânt compus din *theos* = Dumnezeu și *pneuma*=suflare.

³⁰ E posibil ca aceste câteva cărți să fi avut pentru creștini caracterul autoritativ de „scripturi”, care să permită alăturarea lor la cărțile VT.

³¹ ἱερὰ γράμματα - Sfintele Scripturi.

³² Scrierea e datată în ultimile decenii ale secolului 1 d.Hr., când probabil apăruseră deja Evangheliile sinoptice. Sigur exista o colecție incompletă a epistolelor pauline (3,15-16), pe care autorul le menționează alături de celelalte „Scripturi”. Este de presupus că scrierile noi ale Bisericii au fost alăturate Scripturilor VT cu același statut și bucurându-se de autoritate deplină între primii creștini.

Inspirația Scripturii în Biserica creștină în primele secole. După cum s-a văzut, termenul *theopneustos* este unic în NT. Între scriitorii creștini din primele secole se observă o evitare a folosirii lui, poate fiindcă termenul era folosit în religiile păgâne în legătură cu practicile mantice și clarviziunea. Apologeții creștini și părinții Bisericii din primele 4 secole preferă să folosească un limbaj al imaginilor pentru a explica caracterul inspirat al Bibliei. Ei par să aibă o concepție despre inspirație apropiată de cea a iudaismului elenistic, potrivit căreia autorii biblici sunt pasivi în procesul inspirației. O analogie preferată este cea a instrumentului muzical. Autorii biblici sunt asemănați cu o harfă la care cântă Dumnezeu³³ sau cu un fluier prin care suflă Duhul Sfânt³⁴.

În urma controverselor cu montaniștii – extatici prin definiție –, scriitorii și părinții Bisericii evită să afirme că Scriptura e scrisă în stare extatică. Se pune accent pe faptul că autorii au fost conștienți și iluminați de Duhul Sfânt pentru a putea scrie. La Sf. Irineu se întâlnește ideea că autorilor le sunt dictate cuvintele Scripturii de Duhul Sfânt (Adv. Haer. II,28,2 PG 7,804; III,16,2, PG 7,921). Pentru Origen, extazul reprezintă caracteristica profeției mincinoase și a posesiei demonice, în vreme ce momentul inspirației profeților biblici este unul al maximei lucidități și al iluminării (Contra Celsus VII, 4). În general, părinții și scriitorii bisericești din secolele 1-7 d.Hr. afirmă inspirația autorilor biblici, pe care îi aseamănă profeților.

Sistematizarea învățaturii despre inspirație începând cu teologia scolastică. În perioada patristică, deși inspirația Sf. Scripturi a fost afirmată, ea nu a cunoscut o dezvoltare sub forma de dogmă sau învățătură a Bisericii. O sistematizare a învățaturii despre inspirație are loc mai târziu, începând cu teologia scolastică, unde Toma de Aquino operează distincția clară între autorul principal al Scripturii – Dumnezeu – și autorul secundar – omul.

Învățătura despre inspirația Scripturii este dezvoltată în continuare în teologia catolică, de unde a fost preluată și în manualele ortodoxe, în sec. 19-20.³⁵ Pe scurt, în forma ei „clasică”, învățătura despre inspirație este următoarea:

Inspirația este lucrarea prin care Dumnezeu a activat la scrierea cărților Sfintei Scripturi. În procesul inspirației se disting trei acte:

- a) îndemnul prin care Dumnezeu determină pe oameni să scrie,
- b) împărtășirea lucrurilor care trebuie scrise și
- c) asistarea autorilor pentru a îi feri de greșeli.

Alte chestiuni tratate în legătură cu învățătura despre inspirație sunt natura și extensiunea inspirației, precum și infailibilitatea (lipsa de greșeli) a Sf. Scripturi. Ne vom referi și la ele în cele ce urmează.

Trebuie însă menționat că, spre deosebire de Biserica Catolică, unde există mai multe documente papale care se referă și la învățătura despre inspirația Scripturii, Biserica Ortodoxă nu s-a pronunțat niciodată printr-un act oficial asupra inspirației Sf. Scripturi.

Inspirația și Iluminismul. Cea mai importantă schimbare în concepția despre inspirație a apărut odată cu iluminismul. Ca o reacție împotriva învățaturii Bisericii, gânditorii iluminați au afirmat că Biblia este doar produsul rațiunii umane. A fost negată contribuția divină la alcătuirea Bibliei. Astfel se naște critica biblică, al cărei părinte a fost Richard Simon

³³Ps.-Justin, Cohort. ad Graecos 8, PG 6,256 ș.u.

³⁴Atenagora, Leg 9, PG 6,908.

³⁵Enciclica „Providentissimus Deus” (1893) a papei Leon al XIII-lea este principalul izvor.

(sec. 17). Potrivit criticilor raționaliști, Biblia este produsul rațiunii umane și trebuie interpretată „etsi Deus non daretur” – ca și când nu ar exista Dumnezeu.³⁶

Natura inspirației și raportul dintre revelație și inspirație au fost privite diferit de teologi. Unii nu fac nici o diferență între revelație și inspirație. Cei mai mulți însă socotesc că inspirația e legată organic de revelație, dar se deosebește de aceasta. Revelația este acțiunea prin care Dumnezeu se descoperă oamenilor. Inspirația este lucrarea prin care Dumnezeu participă la scrierea de către autorii biblici a descoperirilor Sale. Dacă lucrarea lui Dumnezeu s-ar limita la revelarea Sa, atunci cuvintele descoperite de El s-ar pierde odată cu moartea celor care le-au primit. Prin inspirație este asigurată perenitatea mesajului dumnezeiesc, care devine accesibil tuturor oamenilor prin consemnarea sa în Biblie.

O trăsătură a învățaturii ortodoxe este că ea nu limitează inspirația divină la autorul sfânt. Inspirația se extinde atât asupra autorului, cât și asupra celui care interpretează un text. Numai exegetul care primește Duhul Sfânt poate să înțeleagă cele insuflate de Duhul Sfânt autorului.

Extensiunea inspirației. Am văzut că în istorie inspirația a fost concepută ca o conlucrare între Dumnezeu și om. Însă cât este contribuția lui Dumnezeu și cât a omului în acest proces? Răspunsurile la această întrebare s-au grupat în jurul a trei poziții, în funcție de importanța pe care o acordă celor implicați: lui Dumnezeu sau omului.

- a) Astfel, inspirația a fost uneori atribuită exclusiv lui Dumnezeu, cum s-a întâmplat în iudaismul elenistic, unde omul e pasiv, inconștient și în extaz în acest proces.
- b) La cealaltă extremă s-au situat cei care au exclus cu totul factorul divin, atribuind inspirația exclusiv rațiunii umane, cum s-a întâmplat în iluminism și în critica raționalistă a Bibliei.
- c) În fine, poziția de mijloc și cea mai susținută, afirmă o conlucrare între divin și uman în procesul inspirației. Este însă dificil de a aprecia aportul fiecărei părți, precizând unde se termină lucrarea divină și unde începe cea umană, cum lucrează Dumnezeu și cum omul. Ca urmare, putem deosebi și aici două direcții diferite:

c1) Am văzut că unii apologeți și scriitori creștini din primele veacuri au susținut că Dumnezeu a dictat autorilor conținutul cărților biblice. Sf. Irineu o afirmă între părinții orientali, iar Augustin susține ideea între cei din Apus. Teoria potrivit căreia Dumnezeu a dictat fiecare cuvânt din textul biblic autorilor se numește *inspirația verbală*. În timp ce Augustin o susținea, contemporanul său, Fer. Ieronim, un remarcabil filolog și cunoscător al ebraiciei, și-a dat seama că teoria nu poate fi susținută, cel puțin cu privire la Vechiului Testament. Textul ebraic original nu conținea vocale, acestea fiind adăugate mult mai târziu. Vocalele pot însă schimba sensul unui cuvânt în ebraică. De exemplu, aceleași litere ebraice (דבר), pot să însemne și „cuvânt” (דָּבָר - *dabar*), și „ciumă” (דִּבֶּר - *deber*), în funcție de vocalizare. Or, Dumnezeu, dacă ar fi dictat fiecare cuvânt, nu și-ar fi permis o asemenea inexactitate. Inspirația verbală a fost susținută de unii reformați (Luther, Calvin) și este apărută de unele denominațiuni creștine de azi.

c2) Mai rezonabilă este însă teoria despre *inspirația reală*. Dumnezeu nu a dictat cuvânt cu cuvânt un text, ci a descoperit doar ideile, pe care fiecare autor le-a îmbrăcat în cuvinte, potrivit individualității sale. Este mai acceptabilă această concepție fiindcă ține cont de libertatea umană. Dumnezeu nu îl silește pe om, ci îi lasă loc pentru a-și exprima propria

³⁶ Critica biblică actuală a abandonat aproape în întregime acest principiu. Astăzi ea însumează demersul de apreciere cât mai obiectivă și imparțială a textului biblic, în spiritul etimologiei cuvântului (critică = judecată, în greacă)

personalitate. Astfel, avem 4 Evanghelii canonice, deși propovăduirea lui Hristos a fost una. Sf. Ioan Gură de Aur face analogia între inspirație și unirea ipostatică a celor două naturi – divină și umană – în Hristos. Inspirația este un act teandric, divino-uman, și e practic imposibil să se precizeze punctul de întrepătrundere între lucrarea divină și cea umană. Inspirația rămâne o lucrare tainică, ale cărei elemente nu pot fi deplin cuprinse cognitiv.

Un corectiv la învățătura despre inspirație impus de progresul științelor biblice.

Câteva probleme ridicate de cunoștințele mai noi despre apariția textelor biblice impun o reevaluare a învățaturii despre inspirația biblică. Concepția potrivit căreia fiecare carte a fost scrisă de cel care îi poartă numele e depășită. Cercetările în tărâmul teologiei biblice au arătat că textele Bibliei sunt rezultatul unui proces complex. Până la forma ei actuală, o carte biblică a cunoscut de obicei mai multe etape de redactare. În unele cazuri se poate reconstitui procesul de formare a unei cărți, de la redacția finală, trecând prin prelucrările succesive, până la primele sursele scrise sau orale. Procesul de formare a unei cărți a putut dura și mai multe secole (ca în cazul Pentateuhului sau al cărții Isaia). Textele au fost transmise și prelucrate din generație în generație. Se poate vorbi de un proces de tradiție în cadrul cărților biblice, de o tradiție în Scriptură. Creșterea textului a implicat așadar oameni din diverse generații, locuri și cercuri teologice.

În mod firesc se ridică atunci întrebarea: cui trebuie să i se atribuie inspirația? Doar redactorului final? Sau numai autorilor surselor literare? Trebuie să reducem inspirația la procesul scrierii? Cum rămâne cu cei care au păstrat și transmis sursele orale? Au fost ei inspirați sau nu? În fața dificultății de a identifica doar un singur beneficiar al inspirației, pare mai potrivit să vorbim de *inspirație ca un proces colectiv*. Inspirația se răsfrânge asupra tuturor celor implicați în apariția textelor biblice. Ea implică nu numai indivizi, ci și colectivități de credință. În cazul scrierilor Noului Testament, ideea se impune în mod firesc: scrierile NT s-au născut în Biserică. Inspirația lor e o harismă a Bisericii, nu numai a unor indivizi.³⁷

Poate tocmai cunoștințele noi despre apariția textelor biblice și dificultățile pe care le implică au făcut ca în teologia biblică apuseană să se constate un regres al interesului pentru problema inspirației Scripturii, mergând până la evitarea sau ignorarea ei. Sunt manuale recente de introducere în VT, protestante și catolice, care nu dedică vreun capitolul învățaturii despre inspirația Sfintei Scripturi.

Problema infailibilității sau a lipsei de greșeli a Scripturii. Am văzut mai sus că, potrivit învățaturii clasice despre inspirație, Dumnezeu îl și asistă pe autor în procesul scrierii pentru a-l feri de greșeli. De aici rezultă că Biblia nu poate cuprinde greșeli. Dacă Scriptura este cuvântul lui Dumnezeu e cu neputință să se afle în ea vreo greșeală, căci Dumnezeu nu poate să se înșele, nici să înșele. Problema care s-a pus de multe ori este dacă inspirația se extinde doar asupra afirmațiilor dogmatico-morale ale Sfintei Scripturi – astfel că doar acestea sunt ferite de greșeli – sau și asupra afirmațiilor istorice și a celor care țin de științele naturii din Biblie.

Lipsa de greșeli a Bibliei e cea mai delicată chestiune legată de inspirația Scripturii și speculată de cei care neagă autoritatea Bibliei pentru omul modern. În Biblie există locuri care conțin afirmații contradictorii, în ciuda încercărilor de a le armoniza constatate de-a lungul istoriei, în iudaism, la părinții și scriitorii Bisericii, la scolastici sau la primii reformatori.³⁸ A le pune pe seama greșelilor de copiere poate fi o soluție, însă nu în toate cazurile. Dar nu putem postula din astfel de situații caracterul failibil al Scripturii, chiar dacă principiile logicii ne-ar îndemna să o facem.³⁹ Astăzi știm că asemenea contradicții sunt un indiciu că textul are

³⁷ O viziune a inspirației ca proces colectiv a propus în deceniile anterioare teologul catolic K. Rahner.

³⁸ De ex.: Ieș 33,20 și 33,11.

³⁹ Potrivit logicii formale, dacă 2 enunțuri sunt contradictorii și unul e adevărat, atunci celălalt e fals.

mai mulți autori sau e compus din mai multe surse care îi conferă o diversitate literară și conceptuală.

Biblia mai conține apoi concepții care astăzi nu mai pot fi susținute din motive științifice sau socio-morale. Aici se încadrează viziunea geocentrică a cosmosului din Fac 1, în care pământul e fix și astrele se deplasează pe cer. Știința a dovedit demult contrariul. Deasemenea, sunt legi în VT care favorizează sclavagismul, sau prin care se fixează un statut inferior pentru femeie.

Dar nici aici nu avem voie să scoatem aceste afirmații din contextul în care au fost făcute. Ar fi fost total deplasat și sigur inaccesibil destinatarilor din mileniul 1 î.Hr un referat biblic al creației care să prezinte teoria „big-bang”-ului sau altă teorie cosmogonică modernă. Referatul biblic e formulat potrivit nivelului de cunoaștere de atunci, atestat și în scrierile mesopotamiene. Iar în ceea ce privește sclavagismul sau statutul inferior al femeii, acestea erau realități ale întregului Orient antic și ele subzistă mascat și în societatea democratică de astăzi. Apoi legislația mozaică reprezintă un progres umanitar față de practica din Vechiul Orient în ambele domenii amintite.⁴⁰

Cu alte cuvinte, problema greșelilor în Biblie este o chestiune de perspectivă. Dacă aștepti de la Biblie ceea ce ea nu vrea să transmită, vei ajunge la concluzia că Biblia e failibilă. Dacă accepți Biblia ca pe o carte de credință, vei accepta și că afirmațiile istorico-științifice cuprinse în ea sunt relativ adevărate. În schimb, infailibilitatea Scripturii este absolută când se referă la afirmațiile soteriologice: lumea și omul au fost create de Dumnezeu; omul a căzut în păcat; Dumnezeu s-a întrupat, a murit pentru noi, a înviat, s-a înălțat și ni se dăruiește prin Duhul Sfânt în Biserică, pentru ca noi să ne putem împărtăși de roadele mântuirii Sale. Dincolo de aspectele științifico-istorice – care țin de concepția vremii și erau adevărate în acel context -, Biblia vrea să descopere adevăruri eterne și absolute despre relația dintre Dumnezeu și om.

Aici se poate discuta și despre injustețea teoriei inspirației verbale. O concepție verbală despre inspirație implică în mod firesc infailibilitatea absolută a Scripturii, inclusiv a afirmațiilor științifice și istorice. Doar o inspirație reală, potrivit căreia autorul uman scrie cele descoperite de Dumnezeu potrivit cu înțelegerea sa și a destinatarilor săi, dă o perspectivă corectă și asupra infailibilității Scripturii.

Concluzie: Chiar dacă teoria clasică despre inspirație necesită o reconsiderare, adevărul inspirației Sf. Scripturi trebuie afirmat cu convingere. Altfel, Scriptura nu mai este Sfântă, ci doar o carte deosebită între multe alte cărți deosebite din literatura universală.

⁴⁰ A se vedea, de ex., ordaliul la care era supusă o femeie bănuită de infidelitate după Codul lui Hamurabi, comparativ cu Num 5.

CANONUL CĂRȚILOR VECHIULUI TESTAMENT

Noțiunea de canon

Cuvântul “canon” provine din limba greacă (*κανών*) sau chiar din ebraică. “Qane” (קנה) era bățul de trestie folosit de zidari pentru măsurători. Sensul original al cuvântului este cel de măsură fizică. De aici el a primit și sensul mai larg, de normă sau regulă.

Sf. Ap. Pavel utilizează cuvântul în sensul de regulă de conduită morală sau de totalitate a învățăturilor creștine (Gal 6,16). Cu același sens foloseau cuvântul și unii scriitori și părinți bisericești (Sf. Irineu, Adv. Haer 4,35; Tertulian, De praescr. 37).

Prin canon se mai înțelege și colecția de cărți care cuprind regula de credință (Isidor Pelusiotul, Ep. 114). În acest sens se folosește termenul canon în studiile biblice. Canonul VT reprezintă lista oficială a cărților VT acceptate în iudaism sau în creștinism ca autoritative și normative. Pentru creștinii ortodocși, canonul VT cuprinde așadar cărțile pe care Biserica le-a declarat drept normative pentru viața credincioșilor. Biserica socotește că aceste cărți sunt scrise sub insuflarea Duhului Sfânt. Canonul în Biserica Ortodoxă cuprinde 39 de cărți.

Cum s-a ajuns ca aceste 39 de cărți să fie socotite canonice vom vedea în cele ce urmează.

Canonul VT în iudaism

Biserica creștină a moștenit canonul VT din iudaism. Formarea canonului în iudaism a fost un proces complex, ale cărui etape nu sunt pe deplin elucidate nici astăzi, din lipsă de izvoare. Cert este că la sfârșitul secolului 1 d.Hr. canonul era finalizat și cuprindea trei categorii de cărți: *Tora*, *Nebim Ketubim*, adică *Legea*, *Profeții și Scrierile*. Despre acest lucru avem informații în izvoare ale vremii (Iosif Flaviu⁴¹ și Talmudul⁴²), care și înșiră cele 39 de cărți pe care le cuprinde azi Biblia ebraică.⁴³ Nu este foarte clar însă dacă canonul era demult finalizat în sec 1 d.Hr., sau dacă el s-a încheiat în această epocă. De aceea nu există o teorie unanimă cu privire la formarea canonului în iudaism. În continuare vom prezenta cele 2 teorii principale cu privire la formarea canonului VT în iudaism.

1) Canonul s-a încheiat în timpul lui Ezdra (aprox. 400 î.Hr.). În sec. 1 d.Hr., el a fost doar reconfirmat.

2) Formarea canonul a început în timpul lui Ezdra și s-a încheiat abia în sec. 1 d.Hr.

1) Formarea canonului biblic a început din epoca preexilică. Unii autori cred că odată cu scrierea cărților, ele au și fost preluate în canon. Alții afirmă că doar în epoca postexilică s-a constituit canonul, formarea lui fiind legată de numele și activitatea cărturarului Ezdra (sau Ezra). Acesta a fost delegat oficial de împăratul persan să reorganizeze viața politico-

⁴¹ Contra Apionem, I,8.

⁴² Baba bathra.

⁴³ Vezi primul curs, „Despre Sf. Scriptură în general”. Atât Iosif Flaviu cât și Talmudul menționează doar 22 de cărți, dar unele sunt enumerate laolaltă (de pildă cele 2 cărți ale Regilor sunt socotite una ; la fel Samuel, cărțile profeților mici, etc.), astfel încât în total este vorba de 39 de cărți. Numărul 22 are valoare simbolică, alfabetul ebraic cuprinzând 22 de litere.

religioasă a iudeilor întorși din exilul babilonian, după anul 538 î.Hr. În jurul anului 400, Ezra declară Tora (Legea, sau cele 5 cărți ale lui Moise) drept carta iudeilor sau legea după care se organizează și funcționează comunitatea iudaică în imperiul persan. Cele 5 cărți devin astfel canonice, adică normative pentru iudeii din imperiu. Despre acest eveniment se vorbește în cartea Neemia, cap. 8.

La Tora s-au adăugat apoi scrierile profetice, ca o a 2-a parte a canonului, iar în final alte scrieri, îndeosebi cele folosite în cult sub formă de rugăciuni, cântări sau lecturi cu ocazia sărbătorilor. Astfel s-a format canonul tripartit (Tora, Nebiim, Ketubim - Lege, Profeti, Scrieri).

Se invocă în sprijinul ideii că procesul s-a încheiat în timpul lui Ezra tradiția iudaică din sec 1 d.Hr. (Iosif Flaviu, Talmud), precum și informațiile oferite de Septuaginta, despre care vom vorbi imediat.

Ca dovadă scripturistică, pe lângă Neem 8 se invocă afirmația din cartea necanonică 2 Mac 2,13, cum că Neemia (contemporan cu Ezra) ar fi înființat o bibliotecă în care a adunat cărțile regilor, ale profetilor și epistolele regilor persani. De remarcat că, dacă primele două categorii ar putea fi înțelese ca fiind cărțile istorice și profetice ale Bibliei, epistolele regilor persani nu sunt cuprinse în Biblia ebraică.⁴⁴

2) Mai mulți autori afirmă că procesul formării canonului nu s-a încheiat în timpul lui Ezra, ci doar a început atunci. În primul rând, nu există mărturii biblice despre încheierea canonului în epoca lui Ezra; apoi, afirmațiile tradiției (Iosif Flaviu și Talmudul) sunt făcute cu 500 ani după epoca lui Ezra.

Un moment important pentru cunoașterea împrejurărilor în care s-a format canonul VT îl constituie apariția Septuagintei – traducerea greacă a Bibliei ebraice. În sec 4. î.Hr., o colonie de evrei se stabilește în Egipt, în orașul Alexandria, în timpul stăpânirii ptolemeice. La fel ca și în epoca persană, iudeii au primit dreptul de a se organiza ca o națiune în cadrul imperiului ptolemeic, cu religie și legi proprii. Fiindcă evreii de aici vorbeau greaca, ei au tradus Tora în această limbă, oferind statului ptolemeic propriul statut legislativ. În plus, traducerea greacă a Legii le permitea și folosirea ei în cultul sinagogal și contactul cu cultura elenistică în care trăiau. Ulterior au fost traduse și cărțile profetice și celelalte scrieri.

Au apărut și cărți noi. Una din ele era Înțelepciunea lui Iisus Sirah. Despre acest iudeu înțelept, prologul cărții afirmă că obișnuia să studieze *“Legea, Profetii și celelate scrieri”*. Este prima mențiune a canonului biblic sub această denumire, care a devenit uzuală în iudaism. Rezultă de aici că în sec 3. î.Hr. exista canonul tripartit Tora-Nebiim-Ketubim. Dar nu știm dacă acest canon era deja „închis”, adică dacă cuprindea toate cele 39 de cărți din Biblia ebraică de azi. Este posibil ca în sec 3 să fi existat doar un canon tripartit încă “deschis”, care a fost completat ulterior cu cărți.

Această ultimă ipoteză pare confirmată de situația complicată a canonului în timpul Mântuitorului. Se folosea termenul “Legea, Profetii și Psalmii” (Lc 24,44) pentru a desemna cărțile VT. Fariseii acceptau acest canon tripartit. Dar, în aceeași perioadă, saducheii, care constituiau iudaismul oficial, nu recunoșteau caracterul canonic decât pentru Tora. S-au descoperit la Qumran, alături de fragmente din toate cărțile canonice, și cărți aflate doar în LXX (Tobit, Iisus Sirah, Baruh), precum și cărți apocrife sau cărți proprii comunității (Imnele comunității, Regula comunității etc.). Nu avem informații care să ne lămurească dacă se făcea distincție între toate acestea în ceea ce privește valoarea lor canonică.⁴⁵

O situație clară în privința canonului exista însă la sfârșitul secolului 1.d.Hr. În ultimele două decenii ale acestui secol, iudaismul se regrupează în jurul orașului palestinian Iamnia (sau Iabne, în apropiere de Iaffa). Sub influența fariseilor, se reia problema canonului

⁴⁴ Fragmente sunt totuși citate în cărțile Ezra și Neemia.

⁴⁵ La Massada, ultima fortăreață iudaică a rezistenței împotriva romanilor, s-a descoperit un sul al cărții Iisus Sirah. Forma de sul ar putea să indice că această carte era folosită în cult, ca lectură biblică, dar în lipsa altor dovezi nu putem trage această concluzie.

și se confirmă forma lui tripartită (Lege, Profeți și Scrieri) și cuprinsul de 39 de cărți care „întinează mâinile” (adică sunt canonice). Practic din acest moment canonul de 39 de cărți rămâne definitiv în iudaism.

În aceste condiții e de presupus că scrierile cuprinse doar în LXX nu au avut șanse prea mari să fie acceptate în canon, cunoscută fiind aversiunea fariseilor față de tot ce ținea de elenism, pe care îl socoteau principala cauză a catastrofei naționale iudaice.⁴⁶

Canonul VT în creștinism

Biserica a preluat canonul de 39 de cărți ale VT din iudaism, deși creștinii utilizau LXX, care cuprindea mai multe cărți. În mod cert citeau, cunoșteau și chiar citeau din cărțile cuprinse doar în LXX. Cu toate acestea, în pozițiile oficiale sau în deciziile sinodale, se observă o preferință pentru tradiția iudaică, astfel că listele canonice enumeră (aproape numai) cărțile cuprinse în Biblia ebraică.

Vom evoca câteva mărturii (3 din Răsărit și 2 din Apus) din primele 5 secole cu privire la situația canonului în creștinism, în această perioadă.

1) Primul scriitor bisericesc care scrie despre canonul VT este *Meliton, episcop de Sardes* (+ 170 d.Hr.).

El a făcut o călătorie în Orient pentru a se informa asupra unor chestiuni disputate în timpul său (de ex. problema datei Paștilor). Dorea să afle credința bisericilor din Orient, ca unele ce au fost mai aproape de tradiția apostolică, socotind că adevărul e mai deplin cu cât e mai aproape de sursă. Îi scrie fratelui său Onisim despre cele alfate.

Cărțile pe care el le enumeră ca fiind canonice sunt aceleași cu cele 39 din canonul iudaic.⁴⁷

2) În anul 360, *sinodul de la Laodiceea* hotărăște ca în biserici să nu se citească cărțile canonice alături de cele necanonice. Se precizează cărțile canonice, aceleași ca și în canonul iudaic.⁴⁸

3) *Sf. Atanasie cel Mare*, într-o epistolă festivă (367 d.Hr.), face deosebire între cărți: 1) canonice, 2) necanonice sau „anaginoskomena” și 3) cărți apocrife.

Potrivit Sf. Atanasie, cărțile canonice sunt inspirate de Dumnezeu. Cărțile necanonice (anaginoskomena, adică bune de citit) au fost rânduite de Părinți spre a fi citite de catehumeni, pentru întărirea evlaviei. Cărțile apocrife sunt cărțile ereticilor. De remarcat că Baruh și epistola lui Ieremia sunt enumerate între cele canonice, iar Estera între cele necanonice.

4) În Apus au existat două opinii importante în legătură cu canonul VT – cea a Fericitului Augustin și cea a Fericitului Ieronim. *Ieronim* (331-420), care a trăit ca monah în Țara Sfântă și a tradus VT din ebraică în latină, s-a pronunțat în favoarea canonului iudaic, de 39 de cărți. Celelalte cărți aflate doar în LXX le-a numit „apocrife”. În opinia sa, trebuie ținut principiul *veritas hebraica*, adică textul ebraic original e mai adevărat decât traducerea greacă. Cu toată reticența sa față de cărțile cuprinse doar în LXX, el a tradus câteva în latină, socotind că sunt edificatoare pentru credincioși (Iudit, Tob, Înț Sol, Iis Sir, Baruh, 1,2 Mac).

5) *Augustin* (+ 430) avea un concept canonic mai larg, socotind canonice cărțile care au fost acceptate în toate Bisericile și utilizate de părinții și scriitorii bisericești. Cum aceștia

⁴⁶ Totuși, în școlile rabinice palestiniene se citea Înțelepciunea lui Iisus Sirah, încât e surprinzător că nu a fost acceptată în canon, mai ales că exista originalul ebraic al cărții.

⁴⁷ mai puțin Estera, disputată în iudaism și după sec I.d.Hr.

⁴⁸ Totuși, apar în listă și 2 cărți din LXX: Baruh și Epistola lui Ieremia.

au citat și din cărțile cuprinse doar în LXX, Augustin considera canonice cărțile Iudit, Tob, Înț Sol, Iis Sir, Baruh, 1,2 Mac.

Situația actuală a canonul VT în Bisericile creștine

1) În *Bisericile protestante* s-a impus opinia lui Ieronim despre 39 de cărți canonice. Cele necanonice au fost numite „apocrife”. Luther și Calvin le-au menținut în edițiile Bibliei, ca bune de citit. Cu timpul cărțile necanonice au fost excluse din edițiile Bibliilor protestante și sunt tipărite doar în ediții ocazionale.⁴⁹

2) *Biserica romano-catolică* a urmat părerea lui Augustin. Sunt, astfel, 46 de cărți canonice în VT. Dintre acestea 39 sunt numite „protocanonice” (care au intrat în prima etapă în canon) și 7 „deuterocanonice” (care au intrat în a doua fază în canon). Sinodul de la Trident (1545) a confirmat definitiv acest canon în Biserica romano-catolică.

3) În *Bisericile Ortodoxe* se urmează de regulă poziția Sf. Atanasie cel Mare (39 canonice, 10 cărți necanonice și alte suplimente la cărți canonice – vezi primul curs). Au existat discuții contradictorii doar în sec. 17, când patriarhul Chiril Lucaris (+1638) a adoptat o poziție protestantă cu privire la canon (39 cărți canonice, cărțile necanonice numite „apocrife”). Ca reacție la poziția lui, un sinod întrunit la Ierusalim (1672) a adoptat o poziție extremă, în fapt catolică, socotind toate cărțile canonice. Totuși, cu câteva luni înainte, un sinod întrunit la Constantinopol adoptase poziția de mijloc, trasată de Sf. Atanasie, deosebind între 39 de cărți canonice și celelalte cărți necanonice dar bune de citit pentru edificarea credincioșilor.

Cărțile necanonice sunt tipărite în Bibliile ortodoxe și sunt utilizate în cult.

Din acest motiv au existat și teologi ortodocși care le acordau un statut canonic sau cvasicanonic. Totuși, opinia cea mai răspândită este cea tradițională, care face deosebire între cărțile canonice și necanonice.

⁴⁹ De exemplu există ediții germane ale Bibliei lui Luther „cu apocrife”.

TEXTUL VECHIULUI TESTAMENT

1. Biblia ebraică

a. Limba și scrierea cărților

Cărțile VT au fost scrise în limba ebraică,⁵⁰ cu excepția unor părți scrise în limba aramaică, cuprinse în cărțile Daniel, Ezra și Ieremia. În perioada dominației babiloniene, limba aramaică a devenit din ce în ce mai folosită și între evrei, astfel că începând cu exilul babilonian, ei au adoptat această limbă, care era și cea mai apropiată de ebraică dintre limbile semitice. Scrierea folosită înainte de exil, numită și paleoebraică, este diferită de cea de azi, fiind derivată din cea feniciană. Ea ne e cunoscută din unele inscripții descoperite în Israel care datează din epoca regalității (sec. 11-6 î.Hr.). În timpul exilului evreii au adoptat scrierea aramaică, numită și scriere pătratică, care s-a păstrat până în prezent. După exil cărțile au fost scrise în această scriere, dar s-a păstrat rar și scrierea paleoebraică, în virtutea tradiției, așa cum demonstrează unele manuscrise descoperite la Qumran.

b. Textele existente astăzi

Originalele cărților VT (numite și „autografe”) nu s-au păstrat, ceea ce nu surprinde, având în vedere că ele au fost scrise pe materiale perisabile (hârtie, papirus, piele) care nu puteau să reziste mai mult de câteva secole și se deteriorau prin utilizare. Ceea ce avem astăzi sunt copii ale originalelor, sau mai exact copii ale copiilor făcute după originale, numite variante de text.

Cele mai vechi *manuscrise* datează din sec. 2 î.H., între ele fiind un papirus (*papirusul Nash*) care cuprinde Decalogul și rugăciunea „Șema Israel” („Ascultă, Israele” – Deut 6,5 ș.u.).⁵¹ Deasemenea, avem fragmente din toate cărțile VT (cu excepția cărții Estir) descoperite la *Qumran*, dar, din păcate, doar cartea Isaia în întregime. Evreii obișnuiau să ardă sau să îngroape manuscrisele care nu mai erau folosite datorită deteriorării în cimitire speciale, numite „geniza”.

Textul folosit astăzi se numește *text masoretic* și este rodul muncii învățaților și scribilor iudei începând cu sec 1 d.H. Aceștia au fost numiți masoreți (masora=tradiție), pentru strădania lor de a păstra tradiția textului peste generații. Forma finală a textului masoretic definitivat în sec 10 d.Hr. Manuscrisul după care se tipărește astăzi Biblia ebraică datează din sec. 11 d. Hr. (Codex Petrogradensis sau Leningradensis).

De menționat că textul masoretic este doar una din variantele de text ale VT. La Qumran s-au descoperit manuscrise care atestă circulația în paralel a două sau chiar mai multe variante ale unor cărți biblice, pe care specialiștii le numesc tradiții textuale. Unele țin de o tradiție textuală numită protomasoretică, predecesoare a textului folosit de masoreți. Alte texte aparțin unei tradiții textuale mult mai apropiate de LXX (traducerea greacă a VT) decât de textul masoretic și au constituit probabil textul ebraic după care au fost traduse cărțile acesteia. Alte texte sunt diferite de ambele tradiții textuale amintite.⁵²

⁵⁰ A se vedea detalii despre limba ebraică în C. Oancea, Curs de limba ebraică biblică, Sibiu 2006, p. 10-11.

⁵¹ Un fel de echivalent al rugăciunii zilnice „Tatăl Nostru” pentru orice evreu credincios.

⁵² Vezi E. Zenger, Einleitung in das Alte Testament, (3.Aufl.), Kohlhammer 1998, p. 52-53.

Pentateuhul samaritan. O versiune a Torei (primele cinci cărți ale VT) s-a păstrat în așa numitul Pentateuh samaritan. Textul, în limba ebraică, a fost păstrat de comunitatea samaritenilor și e scris într-o scriere diferită de cea pătratică, derivată tot din alfabetul fenician. Samaritenii erau urmașii locuitorilor din regatul de Nord (amestecați cu coloniștii aduși aici de asirieni). După exilul babilonian s-a produs schisma între iudei și samariteni. Samaritenii au acceptat doar Pentateuhul ca și carte canonică. Pentateuhul samaritan e valoros fiindcă păstrează o tradiție textuală foarte veche, existând diferențe numeroase între acest text și versiunea masoretică.

c. Critica textuală și edițiile critice ale Bibliei ebraice

Copierea frecventă a textului a generat în mod inevitabil și alterări ale lui prin greșelile care s-au perpetuat dintr-un manuscris în altul.

Exemple de apariție a greșelilor prin copiere sunt:

- când același cuvânt apare în rânduri diferite (să zicem 2 și 4), copistul îl scrie pe cel de pe rândul 2, dar apoi, din neatenție, sare la cuvântul din rândul 4. Astfel se pierde textul dintre cele două rânduri.
- Unele litere sunt asemănătoare ca formă în scrierea ebraică și puteau fi confundate de copiiști.
- Un copist a inserat o glosă pe marginea textului, iar următorul care a copiat după acel manuscris a introdus și glosa în text, crezând că face parte din acesta.
- Un copist, având impresia că textul nu e corect, a căutat să îl corecteze, cu bune intenții

Prin perpetuarea aceluiași greșeli s-au format mai multe tipuri de texte, numite și familii de texte. Disciplina biblică care caute să găsească un text cât mai apropiat de cel original se numește *critică textuală*. Ea se bazează pe studiul comparativ al tuturor variantelor și traducerilor cunoscute. Rezultatele criticii textuale se regăsesc în *edițiile critice ale Bibliei ebraice*, care tipăresc textul masoretic, dar la subsol oferă și alte variante, acolo unde ele există (de pildă din textele de la Qumran, Pentateuhul samaritan sau din traduceri vechi – LXX, Peșitta etc.)

Cele mai importante ediții critice ale bibliei ebraice sunt:

- BHK - Biblia Hebraica Kittel (după numele editorului, Kittel). Apărută la începutul sec. 20. Reproduce textul masoretic după Codex Petrogradensis. Nu cuprinde textele de la Qumran (descoperite după 1947).

- BHS - Biblia Hebraica Stuttgartensia (după locul apariției, Stuttgart). Apărută în a 2-a jum. A sec. 20, Reproduce textul masoretic după Codex Petrogradensis și cuprinde și variante textuale de la Qumran

-Biblia Universității ebraice din Ierusalim, care se află în curs de apariție. Reproduce textul masoretic după un codex descoperit în Aleppo (Siria).

Din compararea variantelor de text existente se poate afirma că varietatea textuală, chiar când implică deosebiri semnificative între texte, nu afectează integritatea dogmatică sau învățătura de credință desprinsă din cărțile VT.

2. Traduceri ale VT

a. Septuaginta (greacă)

Am menționat, când am vorbit despre formarea canonului VT, împrejurările în care a apărut traducerea greacă a Torei. Ea era necesară însemnatei comunități iudaice din Alexandria (Egipt), pentru că limba vorbită aici nu era ebraica, ci greaca, ca de altfel în întreaga lume elenistică din jurul Mediteranei. Legea trebuia să fie tradusă în greacă pentru că

ea constituia totodată legea statutară în cadrul relațiilor comunității iudaice cu statul ptolemeic în care trăia. Apoi Legea în greacă favoriza și contactul cultural al iudaismului cu lumea elenistică.

Amănunte despre apariția acestei traduceri aflăm din scrisoarea lui Aristeas (menționată în scrierile lui Eusebiu de Cezareea). Aristeas îi scrie fratelui său pentru a-i comunica faptul că bibliotecarul regal din Alexandria l-a sfătuit pe regele Ptolemeu Filadelful (284-247 î.Hr.) să dispună traducerea legii evreilor pentru a o avea în biblioteca din Alexandria. Regele l-a trimis pe Aristeas la Ierusalim, de unde s-a întors cu un exemplar al Torei ebraice și cu 72 de traducători (câte 6 din fiecare seminție). Pe aceștia regele îi cazează într-un palat, unde ei traduc în 72 de zile Tora în greacă.

Astăzi se știe că epistola lui Aristeas a fost scrisă mult mai târziu, deci nu e autentică, fiind numită de cercetători și epistola lui Pseudo-Aristeas. Cu toate acestea, cercetătorii admit că ea conține unele amănunte reale:

- faptul că traducerea a început în vremea regelui amintit, adică în a doua jumătate a sec 3 î.Hr.

- deși numărul 72 este simbolic, la traducere au participat mai multe persoane, după cum rezultă din analiza literară a textului.

- traducerea a început în perioada regelui respectiv cu Legea (Tora), iar celelalte cărți ale Bibliei ebraice s-au tradus în secolele următoare, până în sec 1 î.Hr.

Noua traducere a fost numită Alexandrina, după orașul menționat de Aristeas ca loc al traducerii, și mai ales *Septuaginta* (prescurtat LXX), după numărul de 70 de bărbați (prin rotunjire) care ar fi lucrat la ea.

LXX cuprinde și unele cărți care nu au fost primite în canonul iudaic și nu se găsesc în Biblia ebraică. Unele au avut un original ebraic, după care au fost traduse (de ex. Înțelepciunea lui Iisus Sirah). Altele au fost scrise direct în greacă. O parte din cărțile suplimentare cuprinse în LXX au fost tipărite și în edițiile Bibliei în limba română.⁵³ Ele sunt numite în Ortodoxie „anaginoskomena” (bune de citit) sau necanonice. Biserica nu își fundamentează învățătura de credință pe aceste cărți, dar le consideră bune de citit pentru edificarea evlaviei credincioșilor.⁵⁴

Odată cu apariția creștinismului, LXX a constituit obiectul unor polemici între sinagogă și Biserică. În acea epocă, ebraica nu mai era vorbită, fiind cunoscută de puțini iudei. Se vorbea aramaica și greaca. Era deci firesc ca primii creștini să citească Biblia în varianta ei greacă, fie că era vorba de iudeo-creștini sau de creștinii dintre neamuri. Chiar citatele din VT în cărțile NT sunt făcute mai mult după LXX decât după textul ebraic. Treptat, iudaismul s-a distanțat de LXX datorită faptului că Biserica o accepta ca Scriptura autentică.

Disputa iudeo-creștină era alimentată și de diferența în care erau redată anumite pasaje importante din VT.

Dacă în *Isaia 7,14*, în varianta ebraică, era vorba de o femeie tânără care urma să ia în pântece, în LXX textul suna: „fecioara va lua în pântece”, ceea ce era un argument hristologic fundamental pentru creștini în utilizarea Alexandrinei. Iudeii îi acuzau pe creștini că au tradus greșit, după cum și creștinii le reproșau iudeilor că ar fi măsluit textul ebraic original, încât diferă de cel al LXX. S-a mers până acolo încât evreii au rânduit o zi de post în amintirea profanării textului sfânt ebraic prin traducerea în greacă. În Talmud se compară ziua traducerii Alexandrinei cu cea în care evreii și-au făcut vițelul de aur (Soferim 1,7).

Percepția negativă a LXX în iudaism a dus la apariția altor traduceri grecești (Achila, Symmach și Theodotion), din dorința de a oferi alternativa „corectă” pentru Alexandrină.

Utilizarea tot mai intensă a LXX în comunitățile creștine a dus la copierea ei frecventă și, prin aceasta, la inevitabila alterare a textului și apariția greșelilor. La sfârșitul sec 2 d.H.

⁵³ Altele, de pildă « Odele » sau « 4 Macabei », nu au fost tipărite în edițiile Bibliei.

⁵⁴ Pentru lista cărților, vezi primul curs, “Despre Sf. Scriptură în general”. Pentru situația cărților în alte confesiuni, vezi cursul despre “canonul VT”.

circulau variante ale LXX în bisericile creștine, astfel încât se impunea o revizuire a textului ei. Ea a fost realizată de Origen, renumitul conducător al școlii catehetice din Alexandria, personalitate enciclopedică, geniu teologic, scriitor prolific și, probabil, cel mai mare scriitor creștin din primele veacuri, în ciuda condamnării sale ulterioare la sinodul V ecumenic (la 3 secole după moartea sa!). Ea s-a răspândit în Biserică și este denumită *recenziunea hexaplară a textului LXX*.

Pentru a putea compara textul LXX cu originalul ebraic, Origen a alcătuit o sinopsă pe șase coloane, în fiecare inserând câte o variantă de text: ebraic cu caractere ebraice, ebraic cu caractere grecești, cele trei traduceri „alternative” (Achila, Symmach și Theodotion), și textul LXX. Prin semne critice Origen semnala ceea ce era diferit într-o versiune față de alta. Monumentala operă a lui Origen se extindea pe mii de pagini. După cele 6 coloane, a fost numită Hexapla. Din păcate s-a distrus odată cu arderea bibliotecii din Cezareea Palestinei. S-a păstrat doar coloana LXX, copiată anterior de ucenicul lui Origen, Pamfil.

A mai existat o recenzie a LXX în sec. 4 d.Hr., făcută de un anume Lucian, în Antiohia.

Cele mai importante manuscrise care cuprind textul LXX sunt: Codex Vaticanus (sec. 4 d.Hr., text anteorigenian); Codex Alexandrinus (sec. 4 d.Hr.); Codex Sinaiticus (sec. 4 d.Hr.)

În sec. 20 s-a alcătuit *ediția critică a LXX*, pe baza textului anteorigenian, a recenziilor (hexaplară și lucianică), precum și a citatelor întâlnite în NT și în scriitorii bisericești. Ediția cea mai întâlnită este ediția *Rahlfs*. Actualmente apare o ediție critică mult mai completă, la Göttingen. În limba română este în curs de apariție o traducere nouă a LXX, la editura Polirom.

Deosebiri mai mari între textul masoretic și cel al LXX sunt în cazul cărții Ieremia, Iov Estir și Daniel.

b. Traduceri latine ale VT.

Itala. Apologeții și părinții latini din sec. 3 d.H. (Tertulian, Sf. Ciprian) foloseau o traducere latină a VT, după cum reiese din scrierile lor. Se presupune că traduceri latine ale VT au apărut încă din sec. 2 d.H. În sec. 4, Fer. Augustin recomandă ca, dintre toate traduceri latine existente, să se prefere „Itala”, ea fiind cea mai exactă⁵⁵.

Cuvintele lui Augustin au fost interpretate în două feluri:

- unii autori cred că au existat mai multe traduceri latine, făcute de persoane diferite și care au circulat în paralel, până la impunerea Vulgatei. Itala ar fi doar una dintre aceste traduceri, numite și „Vetus Latina”.
- alții spun că nu ar fi vorba de mai multe traduceri, ci doar de recenzii diferite ale aceleiași traduceri latine, pe nume Itala. Aceasta s-ar fi făcut pe la jumătatea secolului 2 d.H.

Cu privire la locul apariției Italei, unii cred că ar fi vorba de Italia, de unde și denumirea de Itala dată traducerii. Însă în Italia, respectiv în biserica Romei din sec 2 d.H. se folosea limba greacă în cult, deci necesitatea unei traduceri latine nu era imperioasă. În schimb în Africa Proconsulară (de Nord) se vorbea pe lângă limba punică și latina vulgară. De aceea se presupune că traducerea Italei s-a făcut aici. Ea a fost opera a mai mulți traducători, care au lucrat în timpuri diferite. Din Itala nu s-au păstrat astăzi decât fragmente, deoarece traducerea lui Ieronim (Vulgata) a înlocuit-o curând.

Vulgata. Spre sfârșitul secolului 4 d.H., papa Damasus, episcopul Romei († 384), văzând mulțimea de versiuni latine ale textului biblic care se aflau în circulație pe atunci, i-a

⁵⁵ *De doct. christ.*, II, 15,22.

încredințat Fericitului Ieronim sarcina de a revizui textul latin al Bibliei. Ieronim a revizuit mai întâi textul Noului Testament. Apoi a început revizuirea Vechiului Testament după textul Alexandrinei. Observînd că, la rândul lui, textul LXX circula în diferite recenzii și prezenta alterări textuale, s-a gândit că ar fi mai ușor să traducă din nou VT după originalul ebraic decît să îl revizuiască după textul grecesc alterat al LXX. În decizia sa, el a fost criticat de Augustin și de Rufin, care nu înțelegeau de ce textul alexandrin, cu autoritatea sa unanim recunoscută în Biserica creștină, nu e bun pentru Ieronim. Din moment ce LXX a fost Biblia lui Iisus și a apostolilor, Ieronim greșește atunci când vrea să traducă după textul ebraic, susțineau ei. În ciuda opoziției întâmpinate, Ieronim a început traducerea textului ebraic. El a călătorit în Țara Sfântă și a luat lecții private de ebraică de la un rabin. Munca de traducere a durat 15 ani. Cu toate că împărtășea convingerea rabinilor cu privire la canonul VT (39 cărți), Ieronim a adăugat traducerii sale și unele din cărțile conținute doar în LXX, datorită autorității pe care o avea aceasta în Biserică. Graba și lipsa de convingere cu care a lucrat la traducerea acestora se observă și din calitatea inferioară a traducerii lor, în comparație cu cele traduse din ebraică. Altfel traducerea lui Ieronim este foarte bună, deosebit de fidelă originalului. Ea a fost apreciată pentru calitățile sale și s-a impus treptat, înlocuind toate celelalte traduceri latine vechi. Datorită răspândirii și popularității ei în toate bisericile Apusului, ea a fost denumită ulterior „Vulgata” (*vulgus*-popor, în latină). Sinodul din Trident (1546) a declarat Vulgata drept text oficial al Bisericii Roman-Catolice.

c. Traduceri siriace ale VT

Limba siriacă este un dialect al limbii aramaice. Ea se utilizează astăzi ca limbă liturgică în bisericile siriene, dar mai este vorbită și astăzi de locuitorii unor zone din Turcia (Tur Abdin). Astfel, siriaca este astăzi limba cea mai apropiată de limba pe care a vorbit-o Iisus.

Creștinismul s-a răspândit în Siria încă din epoca apostolică (sec.1 d.H.). Au existat școli teologice vestite la Edessa și Nisibe. Epoca de aur a literaturii siriene este atinsă în sec. 4, când a trăit și a scris Sf. Efrem Sirul, și este o epocă încă neafectată de disputele hristologice din sec. 5 (Efes - 431; Calcedon - 451).

Primii creștini sirieni foloseau o traducere siriacă a VT, numită ulterior „Peșitto”. Este cea mai însemnată dintre traduceri siriene ale VT, traducerea pe care a folosit-o și Sf. Efrem. Traducerea s-a făcut după textul ebraic și a început probabil înainte de apariția creștinismului, continuând până în sec. 2 d.H. Se presupune că autorii traducerii au fost atât iudei vorbitori de siriacă, cât și iudeo-creștini (iudei convertiți la creștinism). Având în vedere că siriaca este dialectul local din Edessa al limbii aramaice, se presupune că traducerea a fost făcută în Edessa sau în această regiune. Edessa a fost de altfel centrul culturii siriene până în sec. 4 d.H., când Iulian Apostatul a cedat orașul perșilor.

d. Alte traduceri vechi ale VT

Traduceri coptice. Limba coptică s-a dezvoltat din limba vechilor egipteni. La început limba coptică a avut și o scriere proprie; astăzi limba coptică folosește caracterele alfabetului grecesc. Limba se folosește astăzi doar ca limbă liturgică în Biserica coptă.

Traduceri coptice ale VT existau probabil încă din sec. 2 d.H. Lectura Sfintei Scripturi era una din datorile călugărilor din pustiul egiptean, după cum reiese din regulile Sf. Pahomie. Din

moment ce nu toți cunoșteau limba greacă,⁵⁶ este de presupus că foloseau traduceri coptice. Traducerile au fost făcute după LXX. Astăzi mai există doar fragmente din aceste traduceri.

Traducerea armeană. Creștinismul a ajuns la armeni prin filieră siriacă. De aceea biserica armeană folosea la început limba siriacă în cult. Traducerea armeană a Vechiului Testament s-a făcut după LXX, în sec.4 d.H, la inițiativa patriarhului Iacob și a lui Mesrob (inventatorul alfabetului armean).

Traducerea gotică este atribuită episcopului Ulfila (310-380), încreștinătorul goșilor. Traducerea s-a făcut după LXX. S-au păstrat doar fragmente din această traducere.

Traducerea etiopiană. Creștinismul a fost propovăduit în Etiopia de Frumențiu și Edesiu (sec.4 d.H.). Frumențiu a fost făcut episcop de către Sf. Atanasie cel Mare. Tradiția etiopiană atribuie traducerea Scripturii chiar lui Frumențiu, însă din varietatea stilistică a traducerii rezultă că ea e opera a mai mulți traducători. Traducerea s-a făcut, cum era de așteptat, după LXX, având în vedere legăturile strânse (încă din sec. 4) dintre Biserica Etiopiană și Biserica din Alexandria.

Citate ale scriitorilor bisericești din VT. Pe lângă diversele traduceri și recenzii enumerate mai sus, critica textuală a Vechiului Testament utilizează și citate ale Părinților și scriitorilor bisericești. Acestea ne informează asupra stării textului în vremurile respective, în diversele recenzii ale lui. Uneori citatul patristic diferă de textul de azi. Aceasta se explică fie prin existența unor versiuni diferite de cele cunoscute azi, pe care autorii patristici le-au folosit, fie prin faptul că, de multe ori ei citau din memorie, fără să aibă textul în față.

e. Vechiul Testament în limba română

Despre începuturile circulației Sfintei Scripturi pe teritoriul țării noastre nu avem informații. În ceea ce privește VT, e posibil ca prima traducere utilizată aici să fi fost Itala, fiindcă în secolele 3-4 d.Hr. populația romanizată de pe teritoriul țării noastre vorbea limba latină vulgară. Din păcate nu există dovezi și documente care să confirme această presupunere.

Cele mai vechi manuscrise ale unor cărți din VT în limba română datează din sec. 15. Este vorba de câteva manuscrise ale Psaltirii: *Psaltirea scheiană*, *Psaltirea voronețeană* și *Psaltirea Hurmuzachi*. Faptul că tocmai Psaltirea a fost prima carte a VT tradusă în limba română nu trebuie să ne mire; dintre cărțile VT, ea e și astăzi cea mai citită carte de către credincioși.

După apariția tiparului, circulația traducerilor biblice în limba română a primit un nou impuls. Astfel, diaconul Coresi a tipărit mai multe exemplare ale *Psaltirii* în românește (1568, 1570, 1577).

Tot Coresi a tipărit *Palia de la Orăștie* (1582), prima traducere în limba română a cărților Facerii și Ieșirii.

⁵⁶ Se spune că nici Sf. Antonie cel Mare nu cunoștea limba greacă (*Vita Antonii*, PG 26, 973). Autorii moderni nu împărtășesc această opinie, socotind că Antonie era chiar un om cultivat.

Dintre Psaltirile tipărite în limba română, în secolul 17, amintim *Psaltirea în versuri* a mitropolitului Dosoftei (1673).

Cel mai important moment în istoria traducerii cuvântului lui Dumnezeu în limba noastră l-a reprezentat, fără îndoială, apariția *Bibliei de la București* (1688). Era prima traducere integrală a Sfintei Scripturi în română și piatra de temelie pentru toate edițiile următoare ale Bibliei în Biserica noastră. Noul Testament era preluat după traducerea apărută la Bălgrad (Alba Iulia, 1688), iar Vechiul Testament era tradus după Septuaginta. Ea mai e denumită și „Biblia lui Șerban Cantacuzino”, după numele domnitorului care s-a îngrijit de apariția ei, sau „Biblia de la 1688”, data la care a fost editată. Fiind prima Biblie integrală în limba română, ea a contribuit totodată la formarea unei limbi literare unitare, pe înțelesul românilor din toate cele 3 provincii de atunci.

După mai bine de un secol a apărut a doua traducere integrală a Scripturii, *Biblia de la Blaj*, (1795), fiind opera lui Samuil Micu, continuată de învățații uniți de aici.

Numeroase ediții de cărți ale Bibliei au văzut lumina în secolul 19. Amintim *Biblia de la Buzău* (1854) și *Biblia mitropolitului Andrei Șaguna*, tipărită la Sibiu (1858).

În 1914 apare *Biblia Sfântului Sinod*, numită astfel pentru că traducerea fusese făcută chiar de unii membri ai Sf. Sinod.

Odată cu ridicarea Bisericii Ortodoxe Române la rang de Patriarhie, toții întâistătătorii ei s-au străduit să tipărească cel puțin o ediție a Bibliei. Sub purtarea de grijă a patriarhul Miron Cristea a apărut Biblia în 1936 (traducerea profesorilor Gala Galaction, Vasile Radu). VT era tradus după LXX.

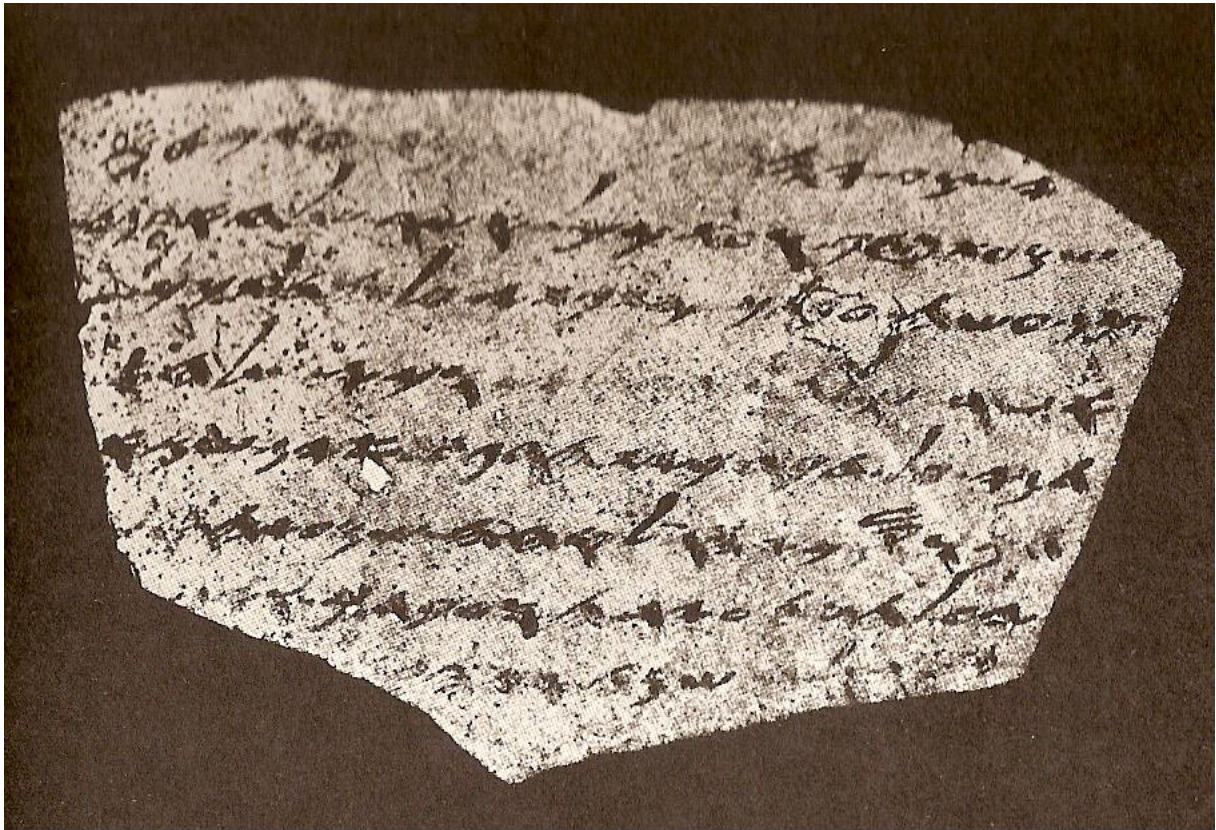
Tot Vasile Radu și Gala Galaction au tradus Biblia tipărită în 1938, de data aceasta după textul ebraic critic, editat între timp de Kittel (BHK 1937) și textul critic al LXX, editat de Rahlfs (1935). Sub patriarhul Nicodim Munteanu a fost tipărită și o altă ediție a Scripturii în 1944, traducerea aparținându-i chiar patriarhului (după textul LXX).

În timpul patriarhului Iustinian au apărut două ediții ale Bibliei (1968 și 1975), iar în vremea păstoririi patriarhului Iustin, o ediție (1982).

Sub păstoria Patriarhului Teoctist, la 200 de ani de la prima editare integrală a Scripturii în română, apare o nouă ediție a Bibliei, în 1988. O ediție sinodală deosebită ca text este cea din 2001, „*Ediția jubiliară a Sf. Sinod*”, rodul muncii ierarhului, dramaturgului și poetului . Bartolomeu Anania. Textul VT este revizuit după LXX, iar lectura este ușurată prin introducerile și notele explicative la fiecare carte. Cu binecuvântarea P. F. Daniel, patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, s-a retipărit textul Bibliei din 1988 în anul 2008.

Din 2004 apare la editura Polirom o ediție a Septuagintei care va cuprinde 6 volume, traducerea aparținând unei echipe de filologi. Meritul ediției este acela de a fi o traducere efectivă (nu doar o revizuire) după textul alexandrin, furnizând mai ales teologilor o bază de studii biblice și patristice (prin introducerile și referințele din notele de subsol).

Anexă

Inscripție paeloebraică din Lachiș (sec. 6 î.Hr.)

Handwritten text in Aramaic script on a fragment of papyrus. The text is arranged in approximately 20 horizontal lines, with some lines appearing to be part of a list or a series of short statements. The script is dense and characteristic of the Nash Papyrus. The fragment is irregularly shaped, with some areas appearing to be torn or missing. The ink is dark, and the background is a light, textured material.

Papyrusul Nash. Scriere pătratică nevocalizată.

INTRODUCERE SPECIALĂ ÎN CĂRȚILE VT.

PENTATEUHUL

Numele Pentateuhului

Primele cinci cărți ale Bibliei poartă numele de Pentateuh., care în limba greacă înseamnă cinci („penta”) cărți sau volume („teuh”). În iudaism, aceste cărți au fost numite în mai multe feluri:

- תּוֹרָה *Tora*, „Legea”, denumire care reflectă conținutul cărților, deoarece o parte însemnată a lor se referă la legi și norme cu caracter religios, moral, social și cultic.
- תּוֹרַת מֹשֶׁה *Torat Moșe*, „Legea lui Moise”, fiindcă tradiția iudaică îi atribuia lui Moise scrierea celor cinci cărți.
- תּוֹרַת יְהוָה *Torat Yahwe*, „Legea Domnului”, fiindcă exista convingerea că Legea e de origine divină și adevăratul autor al Legii este Dumnezeu.
- După un obicei curent în antichitate, fiecare carte era numită și la evrei după cuvintele cu care începe. Numele cărților în Biblia ebraică sunt:

בְּרֵאשִׁית *b^erešit* = „La început” (Facere 1,1: „La început a făcut...”)

שְׁמוֹת *š^emot* = „Numele” (Ieșire 1,1: „Acestea sunt numele...”)

וַיִּקְרָא *wayyiqra’* = „Și a strigat” (Levitic 1,1: „Și a strigat Domnul...”)

בְּמִדְבָּר *b^emidbar* = „în pustie” (Numeri 1,1: „Și a vorbit Domnul cu Moise în pustie...”)

דְּבָרִים *d^ebarim* = „cuvinte” (Deuteronom 1,1: „Acestea sunt cuvintele...”)

- Traducătorii Septuagintei au numit cele cinci cărți după conținutul lor:
 - o *Genesis* (origine, creație)
 - o *Exodos* (ieșire)
 - o *Leviticon* (legi preoțești)
 - o *Arithmoi* (numărare, recensământ)
 - o *Deuteronomion* (a doua lege)

Aceste denumiri au fost preluate de Vulgata în limba latină (*Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomus*) și au pătruns apoi, odată cu traducerile Sfintei Scripturi, în mai toate limbile moderne.

În edițiile românești ale Bibliei cărțile sunt numite *Facere, Ieșire, Levitic, Numeri* și *Deuteronom*.

Sumarul cărților

Facerea prezintă crearea lumii și a omului, căderea în păcat a primilor oameni, istoria omenirii până la Avraam, istoriile patriarhilor Avraam, Isaac și Iacov, istoria lui Iosif în Egipt.

Ieșirea prezintă robia evreilor în Egipt, ieșirea lor din Egipt sub conducerea lui Moise, încheierea Legământului cu Domnul Dumnezeu la Sinai și primirea Legii.

Leviticul prezintă diverse legi cu caracter cultic.

Numeri prezintă momente din perioada celor 40 de ani petrecuți în pustie de evrei, în drumul lor către Canaan.

Deuteronomul prezintă discursul lui Moise în care acesta recapitulează Legea în fața poporului.

Unitatea și diversitatea Pentateuhului

Nici una dintre cărțile Bibliei nu prezintă o diversitate atât de mare precum Pentateuhul. Totuși se poate observa o unitate a Pentateuhului, atât sub aspect literar, cât și prin ideile și temele sale majore.

I. Unitatea Pentateuhului

a) Unitatea literară. Privit în ansamblu, Pentateuhul se prezintă ca o operă unitară din punct de vedere narativ, în care acțiunea fiecărei cărți se continuă în cartea următoare. Facerea se încheie cu strămutarea familiei lui Iacov în Egipt. Ieșirea prezintă în continuare istoria lor în Egipt, înmulțirea și robia lor. La sfârșitul cărții Ieșire se încheie construirea cortului sfânt, care este sfințit de Dumnezeu. În Levitic sunt expuse legile cu privire la personalul și acțiunile de cult de la cortul sfânt. Sfârșitul cărții Levitic prezintă poporul aflat în drum spre Țara făgăduită, iar cartea Numeri continuă relatarea călătoriei până când evreii ajung la granița estică a țării, în câmpiile Moabului. Deuteronomul prezintă discursul pe care Moise îl susține în fața poporului adunat pe câmpiile Moabului.

b) Unitatea tematică majoră este asigurată prin câteva idei, motive sau teme reiterate pe parcursul Pentateuhului, care îi oferă coeziune. Aici trebuie menționată *ideea mesianică*, care apare ca făgăduință făcută omului după căderea în păcat (Fac 3,15) și e reluată prin *făgăduințele* făcute de Dumnezeu patriarhilor cu privire la descendența și țara destinată acestora. Pentru a beneficia de cele făgăduite, se insistă asupra separării patriarhilor și a poporului Israel de alte popoare.

Motivul țării făgăduite se reia, cu variațiunile necesare, în întregul Pentateuh:

Făgăduirea țării	Drumul spre țară			
	din Egipt la Sinai	la Sinai	de la Sinai spre țară	Legi pentru viața în țară ⁵⁷
Fac 12,1.7	Ieșire	Levitic	Numeri	Deut 34,1.4

II. Diversitatea Pentateuhului

În ciuda acestei unități a Pentateuhului se constată o mare diversitate în cele 5 cărți, atât sub aspect formal cât și de conținut.

a) Din punct de vedere *formal*, cea mai evidentă trăsătură a Pentateuhului este amestecul de legi și narațiuni istorice. De altfel cartea, deși poartă numele de Tora (adică Lege), nu începe prin expunerea unor legi, ci prin relatarea istoriei omenirii. Legile sunt concentrate în cartea Ieșire, Levitic și Deuteronom. În Numeri alternează pasaje istorice și secțiuni legislative.

⁵⁷ Fiindcă intrarea în Țara făgăduită nu se relatează în Pentateuh, ci de abia în cartea Iosua, unii teologi vorbesc de *Hexateuh*, ca o operă literară unitară (Fac, Ieș, Lev, Num, Deut, Iosua). Ideea se bucură de acceptanță redusă între specialiști.

Dar Pentateuhul nu cuprinde doar texte legislative și narațiuni istorice. Aproape toate genurile întâlnite în Biblie se regăsesc aici: genealogia, imnul (psalmi), profeția, predica pe marginea legii, novela (narațiune sapiențială) etc.

Stilul cunoaște alternanțe pe parcursul cărților sau chiar în cadrul unei singure cărți. Incepând lectura Facerii, se observă deosebirea între prezentarea sistematică, riguroasă a facerii lumii în cap. 1 și schimbarea registrului în capitolele 2 și 3, unde povestirea devine plastică, atrăgătoare și subtilă. La fel se poate observa, de pildă, diferența între brevitățile și sobrietatea relatării chemării lui Avram (Fac 12,1-4) și povestirea pitorească a nunții lui Isaac cu Rebecca (Fac 24).

b) Inceea ce privește fondul sau *conținutul*, există în Pentateuh o diversitate de idei, reprezentări sau concepții religioase diferite.

1) *Imaginea pământului în Fac 1 și 2*. Ca exemplu putem oferi din nou primele 2 capitole ale Bibliei. În Fac 1, creația e un proces ordonat, prezentat amănunțit, pe etape: pământul iese din ape, pe el crește vegetația, apar animalele și în final omul. Din punct de vedere geografic, imaginea corespunde Mesopotamiei sau Egiptului, unde inundațiile sunt urmate de faze de vegetație. În Fac 2, pământul e un câmp arid, deșertic, udat de un izvor, asemenea unei oaze în deșert, peisaj familiar în sudul Țării Sfinte, în deșertul Iudeei.

2) *Porunca respectării sabatului*, apare de 2 ori în Pentateuh. În Ieș 20, ea e instituită în amintirea odihnei lui Dumnezeu după cele 6 zile ale creației. În Deut 5, respectarea sabatului e pusă în legătură cu ieșirea poporului evreu din robia Egipteană.

3) *Relația lui Moise cu Dumnezeu*. Potrivit afirmației din Ieș 33,11, Moise vorbea cu Dumnezeu „față către față, precum vorbesc oamenii unul cu celălalt”. Dar în același capitol, în versetele 20,23, Domnul îi spune lui Moise: „Nu poți vedea fața Mea; căci nu poate vreun om să Mă vadă și să rămână în viață”.

4) *Descoperirea lui Dumnezeu cu numele de „Yahwe” („Domnul”)*. În Ieș 6,2 ș.u., Dumnezeu îi spune lui Moise: „Eu sunt Domnul (Yahwe). M-am descoperit lui Avraam, Isaac și Iacob ca El Șaddai. Dar cu numele Meu de Domnul (Yahwe) nu m-am descoperit lor.” Dacă citim narațiunile despre patriarhi vom constata că numele „Domnul” le era cunoscut: „Eu sunt Domnul, Care te-am scos din Urul Caldeei...” (Fac 15,7)

Exemplele ar putea continua. Ne vom opri aici, dar vom face o precizare importantă. Reprezentările și ideile diferite sau contradictorii își au fiecare valoarea lor și nu trebuie desconsiderate pe motiv de contradicție sau ignorată o concepție în favoarea alteia. Toate sunt importante. Diversitatea întâlnită în Pentateuh nu este decât expresia modalităților diverse de a trăi și a mărturisi credința într-unul și același Dumnezeu.

Compoziția Pentateuhului

Plecând de la unitatea și diversitatea Pentateuhului, vom prezenta pe scurt cele mai cunoscute teorii cu privire la scrierea primelor cinci cărți ale Bibliei. După cum se poate ușor intui, unitatea Pentateuhului ar indica un singur autor al celor cinci cărți, după cum diversitatea Pentateuhului presupune mai mulți autori ai acestuia.

1) Moise ca autor al Pentateuhului.

Timp de multe secole Pentateuhul a fost socotit ca opera lui Moise. Este în primul rând afirmația tradiției iudaice, care a fost preluată și de Biserica creștină. În realitate, nu întâlnim în Pentateuh afirmația directă că Moise ar fi scris această operă, așa cum aflăm de exemplu în

introducerea cărților profetice, care dau numele celui căruia îi sunt atribuite profețiile. Doar în 2 locuri, în Ieș 17,14 și în Deut 31,24 se spune că Moise a scris cuvintele legii într-o carte, dar este greu de dedus de aici că această carte ar fi Pentateuhul întreg. Pare a fi mai degrabă vorba de corpusuri legislative: „Cartea Legământului” (Ieș 20,22-23,33)⁵⁸ și partea legislativă a Deuteronomului (Deut 12-26).

De aceea vom prezenta în continuare argumente externe, cuprinse în celelalte cărți ale Bibliei sau în tradiție, care ar veni în sprijinul afirmației că Moise este autorul P.

A) alte cărți ale VT menționează Legea ca fiind a lui Moise:

Ios 8,30: “Atunci a clădit Iosua un jertfelnic Domnului Dumnezeului lui Israel, așa cum poruncise Moise, slujitorul Domnului fiilor lui Israel, cum este scris în cartea Legii lui Moise.”

3R 2,3. David îi spune fiului său Solomon: “Să păzești legământul Domnului Dumnezeului tău, umblând în căile Lui și păzind legile Lui, poruncile Lui, hotărârile Lui și așezămintele Lui, precum sunt scrise în legea lui Moise.”

Dan 9,11: “Și tot Israelul a călcat legea Ta și s-a depărtat, ca să nu mai audă glasul Tău. Vărsatu-s-a peste noi blestemul și jurământul scris în legea lui Moise, slujitorul lui Dumnezeu, căci am păcătuțit împotriva Ta.”

Textele vorbesc toate despre „legea lui Moise”, referindu-se cel mai probabil la un corpus legislativ (cum ar fi cel din Deuteronom), nu însă la Pentateuh în ansamblu, care este, după cum s-a văzut, o compilație de legislație și istorie.

B) în NT se folosește denumirea de „Moise” cu înțelesul de Pentateuh:

Lc 16,29: “au pe Moise și pe prooroci”

Lc 24, 44. “Și le-a zis: Acestea sunt cuvintele pe care le-am grăit către voi fiind încă împreună cu voi, că trebuie să se împlinească toate cele scrise despre Mine în Legea lui Moise, în prooroci și în psalmi.”

Mt 19,7 : “*Moise ne-a scris*”;

In 5,45: “*căci acela a scris despre Mine...*”

Textele de mai sus nu trebuie luate ca afirmații absolute despre Moise ca autor al Pentateuhului. Atât Mătuitorul cât și contemporanii săi exprimă concepția curentă a epocii despre Pentateuh, socotit opera lui Moise.

C) tradiția iudaică din secolele 1- 4 d.Hr. afirmă că Moise a scris Pentateuhul.

Filon spune astfel că Moise *a scris* din revelație divină (Vit. Mosis I,4). **Iosif Flaviu** vorbește despre “ceea ce Moise ne-a lăsat *scris* din învățătura și descoperirea dumnezeiască” (Ant IV,8,48; XXVII,6). Doar moartea lui Moise în Dt ar fi fost scrisă de Iosua, afirmă **Talmudul**.

În concluzie, concepția că Moise e autorul Pentateuhului are o susținere slabă în Scriptură, fiind mai mult o afirmație a tradiției. Oricum, este o afirmație teologică, în sensul că Pentateuhul stă sub autoritatea teologică și morală a celei mai mari personalități din epoca VT, mijlocitorul prin excelență între Domnul și Israel – Moise.

2) Pentateuhul – operă redacțională

În antichitate, originea mozaică a Pentateuhului nu a fost contestată de nimeni.

Doar criticii creștinismului din vremea respectivă, Cels sau Iulian Apostatul s-au îndoit de autenticitatea mozaică a Pentateuhului. În Evul Mediu întâlnim în iudaism o poziție sceptică, dar timidă, cu privire la originea mozaică - cea a lui Ibn Ezra - care nu au avut nici un ecou.

⁵⁸ Denumirea provine din Ieș 24,7.

De abia începând cu sec. 18, sub influența iluminismului, putem vorbi de o critică sistematică a părerii tradiționale. Punctul de plecare al celor care au contestat că Pentateuhul a fost scris de Moise era diversitatea literară a P. Intr-adevăr, Pentateuhul este cea mai vastă, complexă și diversă carte din Biblie și e greu de crezut că un singur autor putea să scrie un asemenea opus.

Argumentele cele mai cunoscute invocate împotriva autorității mozaice le vom aminti mai jos (câteva le-am întâlnit deja când am vorbit despre diversitatea Pentateuhului):

- *Folosirea de nume divine diferite.* În Fac 1 se folosește numele “Elohim” (Dumnezeu), pe când din Fac 2,4 se utilizează numele “Yahwe Elohim”. Este lesne de presupus că avem două documente diferite - unul care folosește pentru Dumnezeu numele Elohim, altul care utilizează numele Yahwe - care au fost unite de un redactor.⁵⁹ Mai evident apare alternanța numelor divine în evident în două pericope care au aceeași temă - alungarea roabei Hagar: Fac 16 (Yahwe) și Fac 21, 2 ș.u. - (Elohim)⁶⁰

- *Dublete.* Există episoade care sunt povestite de două ori, cum ar fi relatarea despre alungarea roabei Hagar, care apare odată în Fac 16 și apoi în Fac si 21. Explicația este aceeași ca și mai sus, și alternanța numelor divine apare și ea.

- *Repetiții de motive.* De mai multe ori se relatează aceeași motiv, dar cu actori diferiți, cum ar fi Fac 12; 20; 26, care pleacă de la motivul comun al “frumoasei soții a patriarhului”). Se repetă și evenimente: Noe intră odată în corabie în Fac 7,1-5 după care apa inundă pământul; dar în 7,13 el intră iar în corabie, după care încep ploile. Aceeași explicație ca mai sus.

- *Diferențe în vocabular și stil, reprezentări morale și religioase variate, uneori contradictorii* (despre relația lui Moise cu Dumnezeu, de exemplu, în Ieș 33)⁶¹.

Acestea sunt cele mai evidente observații care duc la concluzia că, cel puțin în pasajele menționate, au fost utilizate mai multe surse la redactare. Am mai putea adăuga și altele:

-discontinuități; întreruperi ale naratiunii și reluări ale naratiunii (de ex. Fac 27,46 reia narațiunea întreruptă în 26,35: în Fac 26,34-35, Esau se căsătorește cu două femei hittite, care amăresc viața socrilor lor; în Fac 27,46, Rebecca decide să îl trimită pe Iacob la unchiul său ca să-și ia soție de acolo; între cele două momente se relatează însă episodul binecunoscut despre Isaac, bătrîn, care îl binecuvintează fără să vrea pe Iacob în locul lui Esau. Plecarea lui Iacob la Laban e prezentată aici ca un exil, o fugă de Esau)

-afirmații care pot fi cu greu atribuite lui Moise:

- «*pe atunci locuiau în țară canaanenii* » (Fac 12,6), presupune că autorul trăiește în epoca regalității când canaanenii, nu mai reprezintă o forță politică, fiind asimiliți în regatul Israel (și Iuda).
- «*iată regii care au domnit în Edom înainte de a avea israeliții rege*» (Fac 36,31). Afirmatia presupune epoca regalității.
- «*de cealaltă parte a Iordanului, în câmpia Moabului a început Moise să explice Legea*» (Deut 1,5), presupune că autorul se află în Țara Sfântă, ceea ce nu a fost cazul lui Moise.
- «*Moise era însă un om smerit, mai smerit decât toți oamenii de pe pământ* » (Num 12,3). Un om care face despre sine această afirmație are poate alte virtuți, dar nu pe cea a smereniei.

Cum a apărut atunci Pentateuhul? Cea mai răspândită teorie despre compoziția Pentateuhului poartă denumirea de **ipoteza documentelor** (sau a izvoarelor): Ea afirmă că la baza Pentateuhului stau mai multe scrieri (de obicei 4) independente, numite *documente* sau *izvoare*, care tratează în parte teme comune (creație, potop, istoriile patriarhilor, exod etc.) sau

⁵⁹ Amintiți-vă de exemplul scrierii unei lucrări de licență. Studentul are la îndemână surse bibliografice multiple, din care folosește pasaje, mai mult sau mai puțin iscusit.

⁶⁰ Sau în relatarea potopului: Fac 6,3-8 -Yahwe ; Fac 6,9-22 –Elohim, apoi din 7,1 iar Yahwe.

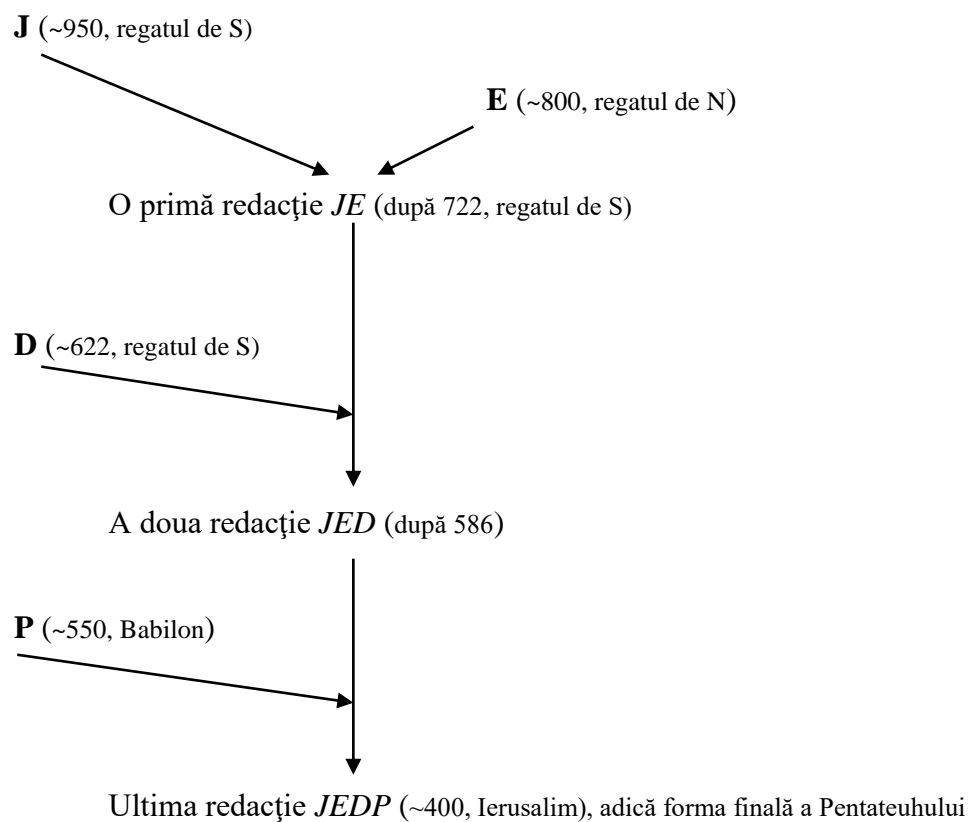
⁶¹ Vezi mai sus, la diversitatea P.

diferite (legi cultice, reflexii pe tema legii, etc). Ele provin din timpuri si locuri diferite, având viziuni teologice diferite. Cele 4 scrieri au la origine diferite tradiții scrise sau orale, de vechime variabilă, unele datând chiar din epoca ieșirii din Egipt și care au fost prelucrate, fiind predate din generație în generație.

Aceste izvoare au fost prelucrate prin mai multe procese redacționale, fiind combinate până ce au format în final Pentateuhul de azi. In forma sa actuală, Pentateuhul datează din jurul anului 400 î.Hr.

Contopirea si prelucrarea izvoarelor a fost cauzată de evenimente istorice critice, când s-a impus conservarea celor mai importante tradiții pentru a nu fi date uitării sau pentru conservarea identității naționale (căderea regatului de N - 722 î.Hr.; căderea regatului de sud - 587 î. Hr.; întoarcerea din exil și reconstituirea lui Israel).

Compoziția Pentateuhului poate fi schițată astfel:

Legendă:

J- „Jahvistul”: scriere datând aprox. din 950 î.Hr., în vremea lui Solomon, înainte de schisma dintre regatul N și S. Folosește numele divin Yahwe, are o concepție antropomorfă despre Dumnezeu, dar oferă o teologie profundă și subtilă.

E- „Elohistul”: scriere din jurul anului 800 î.Hr., înaintea primilor profeți scriitori (Osea, Amos). Folosește numele divin Elohim. Accentuează caracterul transcendent al lui Dumnezeu, care nu se adresează direct oamenilor, ci doar prin intermediari (îngeri).

D- „Deuteronomul”: scriere din sec. 7 î.H., începută în vremea reformei regelui Iosia și continuată în exil, până la forma actuală a cărții biblice Deuteronom.

P- „Scrierea preotească”: scriere⁶² din jurul anilor 550 î.H., în exil, continuată în per. postexilică. Contribuie cel mai mult la forma actuală a Pentateuhului. Intenția sa e să ofere o istorie teologică a relației dintre oameni și Dumnezeu, începând cu Fac 1. Dumnezeu se descoperă oamenilor în etape, cu diverse nume: Elohim, El Şaddai, pentru patriarhi; Yahwe pentru Moise și Israel. Apropierea lui Israel de Yahwe culminează cu celebrarea cultică la cortul sfânt.

Concluzie: Biserica creștină a preluat tradiția despre originea mozaică a Pentateuhului din iudaism. Intre teologii protestanți și romano-catolici este susținută aproape unanim ipoteza izvoarelor. Originea mozaică a Pentateuhului mai este astăzi susținută de unii autori ortodocși iudei și neoprotestanți. Însă Biserica ortodoxă nu a făcut niciodată din chestiunea autorului unei cărți o chestiune dogmatică. Aceasta fiindcă Biserica a știut că autorul real al unei cărți e Dumnezeu și că autoritatea și credibilitatea unei cărți biblice nu se sprijină pe autoritatea omului ci pe cea a lui Dumnezeu. De aceea, indiferent de cine a scris o carte oarecare a Bibliei, odată ce aceasta a fost acceptată în canonul biblic, autoritatea ei nu este cu nimic știrbită de faptul că știm sau nu știm cine este autorul ei. Fiind canonică, ea trebuie citită și primită ca reverența firească față de sfințenia cuvântului lui Dumnezeu.

⁶² După unii autori doar redacție, dar cu o largă contribuție literară proprie.

FACEREA (GENEZA)

Cuprins general

Cartea Facerii este prima carte a Pentateuhului și totodată a Bibliei. Ea relatează istoria omenirii de la facerea lumii până la patriarhul Avraam și istoria patriarhilor biblici până la așezarea israeliților în Egipt.

Structura (planul) cărții este următoarea:

- I. Facerea lumii, a omului și căderea în păcat (cap. 1-3)
- II. Istoria lumii după cădere: de la Adam la Avraam (cap. 4-11)
 - Cain și Abel (cap. 4)
 - Genealogia 1*: De la Adam la Noe (cap. 5)
 - Potopul (cap. 6-9)
 - Popoarele lumii (cap. 10)
 - Turnul Babel (cap.11)
 - Genealogia 2*: De la fiii lui Noe la Avraam (11,10ș.u.)
- III. Inceputurile istorice ale lui Israel: patriarhii biblici (cap. 12-50)
 - Povestirile despre patriarhii biblici: Avraam, Isaac și Iacob (cap. 12-36)
 - Iosif în Egipt (cap. 37-45)
 - Așezarea israeliților în Egipt (cap. 46-50)

Teme ale cărții

1) Crearea lumii.

Cartea Facerii este cea mai citită din VT, iar primele 3 capitole sunt cele mai citite din carte. Importanța lor rezultă din faptul că ele ne descoperă adevăruri fundamentale ale credinței creștine: facerea lumii, facerea omului, căderea lui, necesitatea și făgăduința unui Mântuitor.

Chiar din primul verset al ei, Biblia afirmă că Dumnezeu este Creatorul lumii: „La început a făcut Dumnezeu cerul și pământul”. Lumea a fost creată din nimic fiindcă nu a existat materia înainte de începutul creației. Lumea nu s-a născut în urma unei lupte între Dumnezeu și haosul personificat, cum afirma mitologia babiloniană. Verbul **בָּרָא** *bara* = a crea e utilizat în VT doar cu Dumnezeu ca subiect. Doar Dumnezeu creează! Lumea e rodul voinței Sale, materializate în cuvânt. Dumnezeu face lumea prin cuvântul său.⁶³

Putem distinge în creație două etape:

- cea a creației materiei amorfe, în v.1-2: „pământul netocmit și gol”,
- și cea a ordonării materiei, care începe cu facerea luminii (creație secundă). Creația lumii apare ca o lucrare ordonată, în etape („6 zile”), fiecare treaptă a creației fiind suportul următoarei trepte: apă, pământ, verdeață, animale, om. Fiecare act al creației este „bun”, iar creația în ansamblu este „bună foarte”. Lumea din Fac 1 este o lume așa cum a vrut-o Creatorul, spre deosebire de lumea după căderea în păcat.

⁶³ Sf. Ioan Evanghelistul va vedea în acest cuvânt pe Fiul, Cuvântul lui Dumnezeu (In 1,1-3).

2) Crearea omului.

2.1. Dacă lumea o face Dumnezeu prin cuvânt, în cazul omului se observă o lucrare specială:

„Să facem om după chipul și asemănarea noastră.” (1,26)

Și a făcut Dumnezeu pe om după chipul Său (1,27)

Interpretarea tradițională ortodoxă:

- Omul apare în urma sfătuirii între cele 3 persoane divine: Tatăl, Fiul și Sfântul Duh.
- Ce înseamnă „chipul lui Dumnezeu”? Cea mai acceptată interpretare: prin chip trebuie să înțelegem natura personală a omului: omul este persoană, având rațiune, sentimente și voință. Așezând în om chipul Său, Dumnezeu a voit ca omul să fie în comuniune cu El, căci numai între persoane poate exista comuniune. Asemănarea cu Dumnezeu, despre care vorbește textul, în teologia ortodoxă, este diferită de chip. Dacă chipul lui Dumnezeu l-a primit omul prin creație, la asemănarea cu Dumnezeu omul trebuia să ajungă prin voință și conlucrare cu Creatorul său. Intra-adevăr, textul vorbește de hotărârea divină de a face om după chipul și asemănarea cu Dumnezeu (1,26), pentru ca să afirme că omul a fost făcut după chip, fără să mai amintească de asemănare (1,27).

2.2. Omul este o ființă dihotomică (=din două părți): trup material și suflet:

„Atunci, luând Domnul Dumnezeu țărână din pământ, a făcut pe om și a suflat în fața lui suflare de viață și s-a făcut omul ființă vie.” (2,7)

Trupul omului este material („țărână”). „Suflarea de viață” pe care Dumnezeu o dă omului este sufletul spiritual. Duhul omului este facultatea superioară a sufletului uman, care îl deosebește pe om de animale și prin care omul stă în comuniune cu Dumnezeu.

2.3. Omul a fost creat bărbat și femeie (1,27). Femeia e făcută de Dumnezeu din coasta lui Adam (2,18-24). Destinul celor doi e de a se uni, de a fi un singur trup, după chipul originar. Armonia paradisiacă a primului cuplu este descisă simbolic prin goliciunea lor, în lipsa sentimentului rușinii. Erau goi și nu se rușinau unul de celălalt, fiindcă erau în comuniune deplină, fiind în întregime deschiși unul către celălalt.

3) Căderea în păcat. (cap. 3)

Starea paradisiacă era o stare de armonie deplină între om și Dumnezeu, om și animale și între bărbat și femeie. Pentru păstrarea ei, omului i s-a dat o singură poruncă. Să nu mănânce din pomul cunoașterii binelui și răului (2,17). Porunca avea sensul de a-l feri de moarte. Porunca era spre viață, ca un fel de lege interioară de conservare și dezvoltare a omului, a înaintării sale spre asemănarea cu Dumnezeu.

Căderea în păcat a însemnat distrugerea armoniei omului cu Dumnezeu, cu natura și în relația sa cu alți oameni. Ea a fost posibilă doar printr-o ispită exterioară omului, venind de la diavol, sub înfățișarea șarpelui.

Ispita: „veți fi ca Dumnezeu!” (3,5) = Dorința omului de a deveni Dumnezeu fără (ajutorul lui) Dumnezeu.

În urma căderii în păcat nu se șterge chipul lui Dumnezeu în om, ci are loc doar o “prăfuire” a lui, cu urmări profunde pentru relația omului cu Dumnezeu. Prin mâncare fructului, ochii omului se deschid și omul cunoaște că este gol. Goliciunea devine expresia slăbiciunii firii umane și e însoțită de sentimentul rușinii. Adam se ascunde de Dumnezeu. Este un semn al depărtării voite de Creator, dar și expresie a degradării rațiunii sale, căci el

crede că se poate ascunde de Dumnezeu. În continuare vedem că omul fuge și de responsabilitatea faptei sale. El dă vina pe femeie și prin aceasta, indirect, pe Dumnezeu, Care i-a dat femeia

„Femeia care mi-ai dat-o să fie cu mine, aceea mi-a dat din pom și am mâncat” (3,12)

Femeia dă mai departe vina pe șarpe. Prin aceasta, posibilitatea de căință și revenire, pe care Dumnezeu i-o dă omului imediat după căderea sa, e ratată.

Făgăduința unui izbăvitor. Urmează blestemarea șarpelui și totodată prima făgăduință a izbăvirii omului din starea în care a decăzut. Versetul 15 este binecunoscut sub denumirea de „protoevanghelie”, adică prima evanghelie, prima vesteire a izbăvirii oamenilor păcat.

„Dușmănie voi pune între tine și femeie, între sămânța ta și sămânța ei: aceasta îți va zdrobi capul, iar tu îi vei înțepa călcâiul” (3,15)

Tradiția creștină a interpretat acest text ca referindu-se la Mesia, mai ales fiindcă versiunea greacă a LXX redă pronumele aceasta cu masculinul *acela*: „acela îți va zdrobi capul”.

Urmările căderii reprezintă alte aspecte ale degradării condiției umane (3,16-19).

- *Nașterea în dureri* a copiilor.
- *Supunerea femeii* de către bărbat.
- *Munca devine un chin*, căci dispare armonia între om și natură : “Spini și pălămidă îți va rodi pământul” (3,18).
- *Aplecarea spre trupesc*. „Hainele de piele”, pe care Dumnezeu le dă oamenilor, simbolizează natura căzută, atrasă de trupesc.
- *Moartea* e cea mai gravă urmare a căderii. Omul, care ar fi putut fi nemuritor, va muri.

IEȘIREA (EXOD)

Considerații generale

A doua carte a Pentateuhului relatează ieșirea israeliților din robia Egiptului și încheierea legământului cu Dumnezeu, la muntele Sinai (prin primirea Legii).

Exodul = scoaterea israeliților din Egipt și trecerea lor prin mare este considerată în Vechiul Testament minunea prin excelență săvârșită de Dumnezeu. Pentru creștini, trecerea evreilor prin mare a fost o prefigurare a Botezului (trecerea de la robie la libertate, de la moarte la viață).

Planul cărții Exod

Practic, cel două mari teme – ieșirea din Egipt și darea legii – împart cartea în două părți, cap.1-15, respectiv cap. 15-40.

1	Evreii în Egipt.
2-4	Nașterea și chemarea lui Moise.
5-11	Moise și Aaron în fața faraonului. Plăgile.
12-15,21	Paștile, ieșirea din Egipt și trecerea Mării Trestiiilor (“Roșie”, după LXX).
15,22-18	De la Marea Trestiiilor la muntele Sinai
19-24,11	Darea legii și încheierea legământului.
24,12- 40	Construirea și consacrarea Cortului Sfânt.

Numele divin YHWH

În vechime fiecare popor avea o divinitate națională care purta un nume propriu: Marduk (pt. babilonieni), Baal (pt. fenicieni), Dagon (pt. filistenii), Chemoș (pt. moabiți), Hadad (pt. sirieni) etc. Dumnezeu lui Israel, Dumnezeu Vechiului Testament, este numit Yahwe, nume redat cu ajutorul a patru litere יהוה YHWH (de aici denumirea de *tetragrama*). Pronunția cea mai probabilă a numelui în antichitate era „Iahve”, „Iahu”, „Iau” sau „Ia” (forma prescurtată). Lectura „Iehova” datează din Evul Mediu și a apărut printr-o confuzie.

Yahwe este numele divin, descoperit lui Moise la ieșirea din Egipt (Ieș 3,15; 6,3). De altfel, arheologii au descoperit în Egipt o inscripție în care apare numele *Yahwe*. Este cea mai veche mențiune a numelui divin, mai veche decât textele biblice, și ea provine din zona peninsulei Sinai.

Cu timpul evreii, din motive nedeplin elucidate, au încetat să mai rostească numele Yahwe. Pesemne din respect și pioșenie față de Dumnezeu, sau pentru a feri numele de folosirea lui abuzivă (în magie, blesteme, jurăminte false etc.). Cele patru litere YHWH au fost păstrate în text, însă cel care citea nu mai rostea Yahwe, ci „Adonai”, substantiv care înseamnă „DOMNUL”. Așa e redat în Biblia sinodală. Lectura „Adonai” s-a impus la evrei și e valabilă până astăzi. Însă lectura veche (Iahve/Iahu) s-a păstrat în multe nume biblice teofore: Ilie (în ebraică „Eliahu”), Isaia (Ieșaiahu); s-a păstrat și în aclamații liturgice, cea mai cunoscută fiind „Aleluia”=lăudați pe Ia(hve).

Rețineți două cuvinte importante din Biblia ebraică:

- אֱלֹהִים Elohim = Dumnezeu

- יהוה: Yahwe (sau Adonai) = (Yahwe) Domnul

Legământul de la muntele Sinai.

A doua mare temă a cărții legământul pe care Dumnezeu l-a încheiat cu poporul Israel la muntele Sinai (19-24). Este al 3-lea legământ întâlnit în Biblie, după legământul cu Noe și legământul cu Avraam.

În legislația antică încheierea unui legământ era o practică juridică frecventă și ar putea fi asemănat cu un tratat sau cu un contract din zilele noastre. Se cunosc astfel de legăminte încheiate în vechime între soți (la căsătorie) sau între regi din Vechiul Orient.

Deosebirea care apar la Sinai, în comparație cu tratatele cunoscute din Vechiul Orient, sunt impuse de faptul că una din părți este Dumnezeu. Nu este un legământ între două părți egale; Dumnezeu dăruiește legământul său, poporul Israel îl primește. Nu se pune problema ca Dumnezeu să nu respecte legământul. Doar Israel poate să-l țină sau să-l încalce și să-l părăsească.

Legea mozaică. Decalogul în cadrul legislației mozaice, în iudaism și în creștinism

Legământul încheiat de Dumnezeu cu poporul Israel are la bază Legea (Tora) primită prin intermediul lui Moise. Ea e continuată și în următoarele cărți ale Pentateuhului (Lev, Num, Deut).

În fruntea legii mozaice se află Decalogul (= cele 10 porunci), rostit de Dumnezeu direct poporului (20,1-17). Restul legilor sunt primite de popor prin intermediul lui Moise. Cele 10 porunci au fost scrise pe două table, numite tablele legii.

Pentru evrei, cele 10 porunci sunt quintesența Torei. Cele 2 table ale legii au devenit simbolul religiei mozaice. Ele reprezintă principalul element arhitectonic prin care se distinge o sinagogă de o clădire obișnuită. Evreii le poartă ca talismane la gât. Nu numai în iudaism Decalogul ocupă un loc aparte. Îndeosebi poruncile 5-10 sunt socotite ca norme cu valabilitate general umană, ele constituind baza oricărei etici sociale. Ele se regăsesc în mai toate legislațiile statelor moderne.

Biserica creștină a socotit poruncile Decalogului ca obligatorii pentru viața oricărui creștin. Sunt tipărite în toate cărțile de rugăciuni. Ele fac parte din morala creștină, deși provin din VT. Dar ele nu sunt suficiente pentru un creștin. Legea iubirii nu e cuprinsă în Decalog, ea a fost dată de Hristos. Hristos a desăvârșit Legea. Valoarea Decalogului se regăsește deplin doar în ansamblul moralei creștine, a existenței umane în Hristos.

Obligatoriu pentru orice student teolog: De știut cele 10 porunci! Explicarea lor o găsiți în Catehismul ortodox sau în unele cărți de rugăciuni.

LEVITIC

Cea de-a treia carte a Pentateuhului a fost denumită de traducătorii LXX „Levitic” după conținutul ei, care expune aproape în exclusivitate norme legate de cultul divin israelit. Cum în legea mozaică preoții descindeau din Levi (unul din fii lui Iacov), cartea a fost intitulată Levitic.

Structura cărții

1-7	Legi despre jertfe
8-10	Legi despre preoție
11-15	Legi despre curăție
16	Ziua ispășirii
17-27	„Legea sfințeniei”

Generalități

Ideea centrală a Leviticului este că poporul Israel îl întâlnește pe Dumnezeu în cultul divin. Viața umană, în concepția cărții Levitic, are ca scop întâlnirea liturgică cu Dumnezeu. Însă întâlnirea lui Dumnezeu în cult presupune anumite condiții și o pregătire din partea omului:

- un locaș de cult, ca loc al întâlnirii cultice („Cortul sfânt”, numit și „cortul adunării” sau „cortul întâlnirii”).
- un personal de cult (leviți, preoți, arhiereu)
- o serie de ritualuri cultice (preponderent jertfe).
- o pregătire a israelitului care participă la cult

Despre aceste chestiuni vorbește, pe rând, cartea Levitic. Astfel, primele 10 capitole expun diverse tipuri de jertfe și acțiuni de cult, precum și instituirea preoției lui Aaron. Capitolele 11-15 expun condițiile în care un israelit sau o israelită nu pot participa la cultul divin. Este vorba de anumite lucruri sau situații, numite „necurate”, care reprezintă un impediment de natură cultică. În capitolele 17-26 sunt prezentate impedimente de natură morală care împiedică asupra participării la cultul divin. Toate aceste chestiuni sunt expuse sub formă de legi și îndeplinirea lor constituie pregătirea pentru participarea liturgică, momentul apropiării maxime a omului israelit de Dumnezeu, potrivit cărții Levitic.

Capitolele 9 și 16 ocupă un loc important în teologia cărții, prezentând 2 momente culminante ale întâlnirii lui Dumnezeu în cult: primul cult divin din istoria lui Israel, respectiv ritualul unei importante sărbători anuale: Yom Kippur (Ziua Ispășirii).

Ce se înțelegea prin „curat” și „necurat”?

Potrivit concepției levitice, anumite situații îl împiedică pe om să participe la cultul divin:

- Consumarea de alimente provenite de la animale „necurate” (vezi Lev 11; Deut 14)
- Anumite stări biologice: unele boli, atingerea de mort, femeia care a născut, femeia aflată la ciclul lunar.

A doua categorie include situații inevitabile. De aceea ele nu erau socotite păcate morale. Doar participarea la cult în această stare este socotită păcat. Fiind vorba de stări trecătoare, omul putea să redevină curat prin trecerea timpului și urmarea unor ritualuri speciale (spălări rituale).

Motivul pentru care aceste stări au fost socotite necurate este pesemne misterul care plutea în jurul lor. Chiar și astăzi, nașterea și moartea sunt momentele fundamentale și cele mai tainice ale vieții, pe care omul nu și le poate explica cu claritate. Viața însăși este o taină.

Sângele era considerat de vechii evrei sediul vieții, fiindcă atunci când el se scurge în întregime, viața încetează. De aici și respectul pentru sânge în legislația mozaică (interdicția de a vărsa sângele altui om, de a consuma carne cu sânge, oprirea femeilor aflate la ciclul menstrual să ia parte la cult etc.).

Anumite boli cu cauză și evoluție necunoscută – de ex. lepra⁶⁴ – reprezintă stări de necurăție.

Necunoscutul (misterul) acestor situații îi dă omului un sentiment de înfricoșare sacră. Până la depășirea sau clarificarea situației nu era posibilă participarea la cultul divin.

Mâncărurile necurate provin din animale socotite necurate. Nici aici nu se știe exact care a fost motivul pentru care anumite animale erau văzute ca necurate. Unii cercetători cred că animalele în cauză, (de ex. câinele, sau porcul) au jucat un rol în cultul și religia popoarelor vecine și au devenit astfel „necurate” odată cu condamnarea acestor culte prin legea mozaică.

Sfinții Apostoli au considerat că prescripțiile alimentare din legea mozaică nu mai sunt obligatorii și pentru creștini.

Rețineți: porunca iubirii aproapelui se găsește în Levitic 19,18
„Să-ți iubești aproapele ca pe tine însuși”

Noutatea pe care Iisus Hristos o aduce este definirea „aproapelui”. Cf. Lc 10,25-37.⁶⁵

⁶⁴ Nume generic dat afecțiunilor dermatologice care nu erau cunoscute.

⁶⁵ **Atenție:** Abrevierea *cf.* nu înseamnă „conform”, ci provine din cuvântul latin confer = compară, privește împreună, vezi și.

NUMERI

Cuprinsul general al cărții

Cartea „Numeri” a fost numită astfel de către traducătorii Septuagintei, după recensământul pe care îl face Moise poporului, descris în primele capitole ale cărții. În Biblia ebraică, cartea e numită după primele cuvinte cu care începe: „în deșert” („b^emidbar”). Acest titlu reflectă de altfel și conținutul cărții, căci cele relatate se petrec în perioada dintre plecarea de la muntele Sinai și sosirea la granițele țării sfinte, în câmpiile Moabului. Drumul descris trece în mod inevitabil prin deșertul din peninsula Sinai. Potrivit cărții, Israel nu a traversat direct deșertul, pe cea mai scurtă cale, ci a „rătăcit” timp de 40 ani în această zonă. Între relatările istorice sunt intercalate scurte secțiuni cu caracter legislativ.

Din punct de vedere al conținutului, putem împărți cartea în 3 părți:

I. Cap. 1-9 cuprind câteva dispoziții înainte de plecarea de la Sinai. Se relatează primul recensământ făcut de Moise în deșertul Sinai și se adaugă la legile expuse în Levitic alte norme cultice.

II. Cap. 10-25 constituie secțiunea principală a cărții. Ele descriu drumul făcut de Israel de la Sinai până la granița Țării Sfinte. Ele acoperă perioada de 40 de ani de rătăcire în deșert. Este o perioadă grea, în care au loc mai multe răzvrățiri ale poporului:

- Poporul cere carne (Num 11).
- Lui Moise și Aaron li se contestă dreptul de a fi singurii mijlocitori între Domnul și popor (Num 12; 16-17).
- De teama uriașilor care locuiau în sudul Canaanului, poporul refuză să înainteze spre țară (Num 13-14).
- Deja în cartea Ieșirii se spune că la Sinai poporul și-a făcut vițel de aur, părăsindu-l pe Dumnezeu. La fel s-a întâmplat și în pustie, la Peor. Aici poporul intră în legătură cu moabiții și se închină dumnezeului acestora, Baal (Num 25).

Israel ajunge în Moab, teritoriu învecinat cu Canaanul (S-E). Aici, regele Moabului îl angajează pe Balaam să blesteme poporul evreilor, însă, prin lucrarea lui Dumnezeu, acesta îl binecuvintează pe Israel (22-24).

În ciuda răzvrătirii lui Israel, Dumnezeu nu își încalcă promisiunea de a-i aduce în țara pe care le-o făgăduise. Doar generația care a ieșit din Egipt a fost pedepsită să nu intre în țară (inclusiv Moise).

III. Cap. 26-36 cuprind un nou recensământ, diferite legi precum și instrucțiunile date de Moise referitoare la împărțirea Țării între seminții, după cucerirea ei.

Profeția mesianică rostită de Balaam (Num 24,17)

„Il văd, dar încă nu este,
îl zăresc, dar nu de aproape;
O stea răsare din Iacob,
un (toiag) sceptru se ridică din Israel...”

Pentru evrei, profeția se referea la David, dar și la descendența sa, inclusiv la Mesia. Evanghelistul Matei identifică steaua care a apărut pe cer la nașterea Mântuitorului cu cea profețită de Balaam. Astfel, profeția din Num 24 este o profeție mesianică.

DEUTERONOMUL

Cuprinsul general al cărții

Numită și cartea a cincea a lui Moise, Deuteronomul cuprinde cuvântările pe care le-a ținut Moise poporului Israel în câmpia Moabului, înaintea morții sale. „Deuteronom”, cum a fost numită cartea în LXX, înseamnă în limba greacă a doua lege. Ea provine de la faptul că în discursul său, Moise repetă legea, adică Decalogul și o serie din legile primite la muntele Sinai.⁶⁶

Structura cărții este următoarea:

1-4	Moise evocă istoria poporului și dă îndemnuri pentru viitor
5	Decalogul
6-11	Îndemnul de a iubi pe Domnul și a asculta legea
12-26	Expunerea legii (corpusul legislativ)
27-30	Reînnoirea legământului
31-34	Ultimele cuvântări ale lui Moise și moartea lui

După cum se vede din planul cărții, Deuteronomul nu este doar un carte legislativă. Moise prezintă evenimente din trecut, rostește porunci și îndeamnă la respectarea lor, oferind argumente care să convingă pe ascultători. Deuteronomul este o predică ținută de Moise pe marginea Legii, cu îndemnuri și avertismente adresate poporului spre a o asculta și împlini.

Teme ale cărții Deuteronom

Iubirea de Dumnezeu și unicitatea lui Dumnezeu

„Ascultă Israele, Domnul Dumnezeu nostru este singurul Domn. Și să iubești pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima ta, din tot sufletul tău și din toată puterea ta.” (Deut 6,4-5)

Această poruncă proclamă unicitatea lui Dumnezeu și iubirea pe care poporul Israel – și implicit Biserica – i-o datorează. Din această iubire derivă toate prescripțiile legii. Legea este aplicarea iubirii de Dumnezeu, pe care Israel este chemat să o învețe și să și-o așeze în inimă, în suflet, în centrul ființei sale. Iubirea aceasta e un răspuns. Israel e chemat să iubească pe Domnul fiindcă Domnul l-a iubit pe el, l-a ales și a vegheat asupra lui de la începuturile existenței sale (10,15; 23,5).

Unicitatea Domnului este legată aici de iubirea pe care poporul i-o datorează. Deuteronomul exprimă relația dintre Israel și Dumnezeu cu ajutorul metaforei conjugale: persoana iubită este iubită tocmai fiindcă este unică pentru cel care iubește. Chiar dacă popoarele din jurul lui Israel au dumnezeii lor, spune Deuteronomul, pentru Israel nu există decât Domnul, Unul (*ehād*). Adorarea dumnezeilor străini constituie un act de infidelitate și trădare a iubirii lui Dumnezeu.

⁶⁶ Doar o parte din legile din Deuteronom se regăsesc și în Ieșire.

Umanitarismul Deuteronomului

Dar iubirea față de Dumnezeu impune și iubirea aproapelui, îndeosebi a celor marginalizați în societate: săracul, văduva, orfanul, străinul care caută refugiu, scavul. Legea deuteronomică condamnă asuprirea acestora sau abuzarea de slăbiciunea lor și îndeamnă la ajutarea lor. Săracul, văduva, orfanul, străinul care caută refugiu, sclavul – toți trebuie priviți ca frați. Nici măcar regele nu trebuie să ignore idealul fraternității. El nu trebuie să se ridice asupra fraților săi (Deut 17,20).

Din idealul fraternității derivă câteva prescripții concrete. Legea Deuteronomului așează limite acolo unde există în mod firesc tendința de abuz. Mai multe situații din viața cotidiană sunt reglementate astfel:

- Creditorul nu poate să intre în casa datornicului pentru a-și alege ce dorește ca *garanție*. El nu are dreptul să ia drept gaj rășnița, căci „ar însemna să iei zălog însăși viața cuiva” (24,6). Deasemena veșmântul de deasupra unui sărac, chiar dacă era luat zălog, trebuia înapoiat până seara (24,10-13).⁶⁷

- Deuteronomul pedepsește *oprirea plății* salariului celui sărac, lipsit sau străin. Plata trebuie efectuată până la apusul soarelui (24,14-15).

- Un alt loc unde se pot produce abuzuri este tribunalul. Legea deuteronomică condamnă pe judecătorul care *strâmbă judecata* sau dreptatea văduvei, a orfanului sau a străinului refugiat (24,17). Văduvei să nu i se ia zălog veșmântul de deasupra (24,17).

- La *recoltă* să nu se culeagă tot, ci să fie lăsat ceva pentru sărac, străin orfan și văduvă (24,19-22).

- *Sclavia* este și ea o realitate, însă în baza fraternității se cuvine ca orice sclav israelit să fie eliberat în al 7-lea an. Mai mult, el trebuie ajutat să înceapă o viață nouă (15,12-18). Deuteronomul îndeamnă la iertarea datoriilor în anul al 7-lea (15,1). Spre deosebire de codul Hammurabi, care pedepsea aspru pe sclavul fugit de la stăpânul său și pe oricine îi oferea refugiu, Deuteronomul oprește ca sclavul să fie înapoiat stăpânului de la care a fugit. Sclavul trebuie primit acolo unde s-a refugiat și nu trebuie exploatat în noile circumstanțe (23,16-17). Cel care răpește pe un frate al său israelit ca să-l vândă sclav va fi pedepsit cu moartea (24,7).

- Legea condamnă și *pasivitatea*, pedepsind pe cel care asistă la un necaz al vecinului (de pildă pierderea unui lucru sau a unui animal – Deut 22,1-4) și nu sare în ajutorul său.

- Într-o societate în care *femeia* este, fizic și implicit social, inferioară bărbatului, legea oprește pe bărbat să dispună după bunul plac de ea. Bărbatul care vrea să repudieze o femeie pe nedrept va plăti o amendă de 2 ori mai mare decât prețul cu care a cumpărat-o și va fi obligat să o păstreze toată viața ca soție (22,13-19).

- Societatea despre care vorbește Deuteronomul cunoaște neajunsurile oricărei societăți, între care și *sărăcia*. Deuteronomul nu proclamă utopic desființarea sărăciei, ci îndeamnă la o reconsiderare a ei din perspectiva fratelui:

„Săraci vor fi mereu în țară. De aceea îți poruncesc să-ți deschizi mâna cu toată generozitatea fratelui tău, asupritului și săracului care e în țara ta”. (15,11).

Profeția mesianică din Deut 18,15

„Prooroc din mijlocul tău și din frații tăi, ca și mine, îți va ridica Domnul Dumnezeul tău: pe Acela să-L ascultați.”

Acesta nu e numai un text referitor la instituirea a profetismului israelit după așezarea în Canaan, ci și o profeție mesianică. Din Evangheliile reiese că iudeii din vremea Mântuitorului așteptau venirea acestui profet (In 1,21.25; 6,14; 7,40.52).

⁶⁷ Veșmântul de deasupra era o haină mai groasă deasupra celorlalte în timpul zilei, folosită noaptea ca pătură.

CARTILE ISTORICE ALE VECHIULUI TESTAMENT

PRIMA PARTE (IOSUA – 4REGI)

ABREVIERI

VT : Vechiul Testament
LXX : Septuaginta
BH : Biblia ebraică
TM : Text masoretic
Dtr : deuteronomist(ă)
Idtr: Istoria deuteronomistă

